

VASA UNIVERSITET

Enheten för marknadsföring och kommunikation

Magisterprogrammet för språkexpertis i ett specialiserat samhälle

Barbara Meinhart

Vikingakvinnan som husmor

En filologisk närläsning av *Njals saga*

Avhandling pro gradu i svenska språket

Vasa 2020

INNEHÅLL

1 INLEDNING	4
1.1 Syfte	9
1.2 Material	10
1.3 Metod	13
1.4 Tidigare forskning	14
2 FILOLOGIN SOM VETENSKAP	17
2.1 Begreppet filologi	17
2.2 Nyfilologin som filologisk inriktning	18
3 ISLÄNNINGASAGORNA SOM FORSKNINGSOBJEKT	22
3.1 Fakta och fiktion i <i>Njals saga</i>	22
3.2 Forskningslitteratur om den materiella kulturen	25
4 VIKINGAKVINNANS ROLL SOM HUSMOR I NJALS SAGA	28
4.1 Arbetsfördelning mellan vikingakvinnan och vikingamannen	28
4.1.1 Arbetsfördelning enligt lag	28
4.1.2 Arbetsfördelningens hierarki	30
4.2 Vikingakvinnans arbetsuppgifter	33
4.2.1 Inomhus	33
4.2.1.1 Arbetsutrymmen	34
4.2.1.2 Kroppsvård	36
4.2.1.3 Vävarbete	36
4.2.1.4 Köksarbete	37
4.2.2 Utomhus	38
4.2.2.1 Mjölknig	38
4.2.2.2 Tvättning av textilier	39
4.3 Vävarbete	39
4.3.1 Garnspinning	39
4.3.2 Vävning	42

4.3.3 Vadmal som vävningsalster	44
4.4 Köksarbete	45
4.4.1 Matanskaffning	46
4.4.2 Matlagning	49
4.4.3 Matsservering	51
5 SLUTDISKUSSION	56
LITTERATUR	60

VASA UNIVERSITET**Enheten för marknadsföring och kommunikation**

Författare:	Barbara Meinhart
Avhandling pro gradu:	Vikingakvinnan som husmor. En filologisk närläsning av <i>Njals saga</i>
Examen:	Filosofie magister
Ämne:	Svenska språket
Årtal:	2020
Handledare:	Harry Lönnroth

SAMMANFATTNING:

Huvudsyftet med min avhandling pro gradu är att genomföra en filologisk närläsning av den vikingatida kvinnans roll som husmor i *Njals saga*. Jag undersöker hur textens språk reflekterar vikingakvinnan eftersom jag är intresserad av sambandet mellan språk och kultur i sagan. Jag har valt att använda *Njals saga* som undersökningsmaterial på grund av sagans stora kulturhistoriska värde. Eftersom sagans originalspråk är fornisländska baserar min undersökning på den svenska översättningen av Åke Ohlmarks från år 1964.

Metoden som jag använder i min avhandling är en kvalitativ närläsning. Närläsning är den metod som lämpar sig för hur vikingakvinnan som husmor behandlas i *Njals saga*. Jag närläser sagan och exciperar belegg på sagans kulturella och språkliga särdrag som belyser vikingakvinnans arbete som husmor. Jag fokuserar mig på exempel som explicit och implicit åskådliggör vikingakvinnans köks- och vävarbete. Därefter kategoriserar, analyserar och diskuterar jag exemplen mot bakgrund av forskningslitteraturen.

Sammanfattningsvis kan man säga att vikingakvinnan inte har någon bärande roll i handlingen av *Njals saga*. I centrum av sagan står vikingamannen som sjöfarare och krigare. Vikingakvinnan framställs oftast anonymt som bruksföremål. Den materiella kulturen är ett väsentligt inslag i handlingen av *Njals saga*. Vikingakvinnan som husmor dyker upp i form av hushållsföremål och produkter som producerades med hjälp av dessa. Vävverktyg som listas i *Njals saga* är ett indicium på att vikingakvinnan var ansvarig för vävarbetet. Med hjälp av dessa föremål kunde vikingakvinnan spinna garn och väva textilier. Köksarbetet lyfts fram i form av matprodukter och köksredskap som vikingakvinnan behövde för att kunna tillaga mat.

NYCKELORD: Njals saga, filologi, närläsning, vikingakvinna, materiell kultur

1 INLEDNING

Islänningasagorna är prosaberättelser av anonyma författare som handlar om vikingars vardagsliv på Island från omkring år 930 till omkring år 1030. Sagornas handlingar ger en inblick i vikingars utvandring från det skandinaviska fastlandet till Island, den så kallade landnamstiden, vardagsliv, plundringståg och fejder mellan släkterna. Huvudprotagonisterna var förmögna bönder som bodde med sina familjer och tjänstepojkar och tjänsteflickor på en bondgård. Vikingarna skapade rikedomar genom byteshandel, plundrande, boskapsskötsel och fiske. (Olrik 1908: 53–56; Hallberg 1969: 1, 63.) Samtidigt skildrar sagorna också vikingakvinnans och vikingamannens status i samhället (Magnúsdóttir 2014: 61).

Rolf Heller (1958) visar i sin studie om vikingakvinnans ställning att vikingakvinnan och vikingamannen inte var jämställda i sagorna. Han påpekar tydligt att Islänningasagorna endast skildras ur ett manligt perspektiv och kvinnans synpunkt beaktas i liten utsträckning. Vikingakvinnan dyker bara upp i sagorna när hon är relevant för handlingen. (Heller 1958: 151–152.) Enligt Simek (1998: 99) står vikingamannens stordåd som krigare och sjöfarare i centrum i sagorna. I *Njals saga* vördas vikingamannen till exempel som en ”mäktig hövding, en stor pådrivare av tingsmål och en så skicklig lagkarl” (*Njals saga* 1964: 214). Vikingakvinnan begränsas oftast till rollen som husmor i *Njals saga* där hon beskrivs som ”en god liten husfru” (*Njals saga* 1964: 256).

Framställningen av vikingakvinnan i sagorna stämmer inte överens med verkligheten (Heller 1958: 151). Det beror på att Islänningasagorna först författades omkring under 1200-talet, det vill säga efter slutet av vikingatiden (Clunies-Ross 2010: 45). Enligt Catharina Ingelman-Sundberg (2004: 146) har kvinnobilden förändrats med tiden och den självständiga kvinnan transformerats till en underdånig kvinna. Bilden av den svaga vikingakvinnan återfinns också i *Njal saga*. Sagan beskriver att vikingakvinnorna fungerade som tjänare eftersom husbonden befallde dem att hålla ordning i hemmet:

Åsgrim lät sopa och hänga upp bonader i husen, sätta fram bord och bära dit mat. Han lät sätta lösa stolar och bänkar längs alla långbänkarna salen i ända. [...]

När alla var mätta dukade kvinnorna av borden och några bar in handfat till tvagning. (*Njals saga* 1964: 401.)

Vikingakvinnans levnadskall var att sköta hushållet och uppfostra sina barn. (Magnúsdóttir 2014: 68). Detta framgår till exempel av *Korkmak Ögmundarsons saga*, där man kan läsa att vikingakvinnan ”var till barnafostran i Gnupsdal” (*Korkmak Ögmundarsons saga* 1963: 330). Hushållsarbetet pågick framför allt inomhus där kvinnan till exempel spann garn, vävde och lagade mat. Utomhusarbetet som till exempel fisket och höskörden utfördes av mannen. (Magnúsdóttir 2014: 68–69.)

De kvinnliga familjemedlemmarna bestod oftast av husbondens maka, döttrar och tjänsteflickor (Lönnroth 1976: 58). Husbondens maka dyker upp i *Njals saga* som ”hustru” och ”husfru” (*Njals saga* 1964: 223, 256). Vikingakvinnorna som hade lägre status betecknas oftast anonymt som till exempel ”piga” eller ”kvinnorna” (*Njals saga* 1964: 313, 361). Närläsningen visar att den kvinna som oftast omnämns vid namn och får störst respekt i *Njals saga* är husbondens maka, som till exempel Njals maka Bergtora. Makans huvuduppgift var att styra hushållet och se till att hela familjen försörjdes med mat (Jesch 1991: 187). Bergtoras högre status avspeglar sig i *Njals saga* där hon beskrivs som en präktig kvinna. I sagan står det:

Bergtora hette hans hustru, dotter till Skarphedin, en präktig och redbar och bra kvinna fast något hård i sinnet (*Njals saga* 1964: 240).

Genom närläsningen av *Njals saga* visar sig makans ledande roll i hushållet i direkta anföringar. Dessa lyfter fram protagonistens drivfjäder (Hallberg 1969: 68). Auður Magnúsdóttir (2014: 68) skriver att framför allt husmodern har en drivande karaktär. Husfrun Hallgerd driver sin tjänstepojke Melkolv på att stjäla matvaror för att berika sig på andras bekostnad. Melkolv genmäler att han inte kan tänka sig att tjuva eftersom han ännu aldrig har begått kriminella handlingar. Samtalspartnern motsätter sig pådrivaren i en stressutlösande situation för att rättfärdiga sig och berätta orsaken för sin handling (Clunies-Ross 2010: 50). I sagan förklarar Melkolv varför han vägrar att stjäla. Enligt Jan De Vries (1942: 275) lyftas fram protagonisternas relation till varandra i dialogen. Samtalet mellan Hallgerd och Melkolv hamnar i en konflikt, vilket hänvisar till att

protagonisterna har ett dåligt förhållande till varandra. Hallgerd låter Melkolv veta att han har inte har något än att genomföra befälet och hotar honom med dödsstraffet. I *Njals saga* kan man läsa enligt följande:

Nu är att förtälja att Hallgerd talade med trälen Melkolv [...]. ”Du skall där stjäla matvaror på två hästar, och ta med dig smör och ost [...].” Trälen sade: ”En dålig människa har jag varit, men ännu har aldrig varit tjuv. [...]” Skall du ställa dig som hederlig karl, du som har varit både tjuv och mördare, men nu skall du inte våga annat än ge dig dit, för annars låter jag dräpa dig.” (*Njals saga* 1964: 275–276.)

Vikingakvinnans arbete som husmor beskrivs framför allt implicit i sagorna. Vikingakvinnans arbete framställs ofta i passiv form. En ofta förekommande fras är till exempel att *maten serverades*. (Jochens 1995: 126.) Detta visar sig också i *Njals saga* (se avsnitt 4.4.3).

Det kan utläsas av sagorna att vikingamannen hade ett större anseende än vikingakvinnan eftersom han omnämns personligt med. I *Egil Skallagrimssons saga* till exempel beskrivs protagonisten Ulv som en duktig ledare av hushållet:

Det var sagt, att Ulv var en rivande styrare av sitt hushåll. Det var hans sed att stå tidigt upp och då hålla översyn med karlarnas arbeten [...]. (*Egil Skallagrimssons saga* 1962: 338–339.)

Både Wolfgang Krause (1926) och Jenny Jochens (1995) visar att vikingakvinnan beskrivs anonymt, i form av föremål, i sagorna. Krause (1926: 32) skriver att vikingakvinnan framställs som hushållsföremål i sagorna. Enligt Jochens (1995: 128–129) är matprodukterna ett väsentligt inslag i sagornas handlingar. Hon påpekar att vikingarna lade mycket tid på att skaffa livsmedel för att överleva. Genom närläsningen av *Njals saga* kan jag fastställa att den konkreta matlagingsprocessen som kvinnan genomförde oftast inte nämns. I stället hittar man uppräknings av föremål som användes för att sköta hushållet samt produkter som producerades med hjälp av dessa. Detta framgår till exempel av *Njals saga* (se avsnitt 4.4). I *Vatnsdölasagan* till exempel går man noggrant igenom mat och dryck som finns på bordet. Att kvinnan var ansvarig för serveringen av mat nämns däremot inte. I *Vatnsdölasagan* nämns följande:

Där var också ett bord iordningsställt med ren duk, de hederligaste läckerheter och den bästa dryck (*Vatnsdölsagan* 1964: 31).

De bruksföremål som endast användes av vikingakvinnor har fastställts genom materiella fynd som har hittats i vikingatida gravar. Arkeologer identifierar en vikingatida kvinnograv genom smycken som vikingakvinnan fick som gravgåvor. Den avlidne jordfästes vanligtvis med en brosch som fixerades på kläderna. Vikingakvinnan fick också vävutensilier som till exempel varptyngder och sländtrissor. Dessa föremål användes för att kunna väva textilier, vilket visar att textilarbetet hörde till vikingakvinnans huvuduppgifter i hushållet. Köksutensilier som till exempel kärl hänvisar till att vikingakvinnan var ansvarig för matlagningen. (Jesch 1991: 13–19.) De nämnda väv- och köksutensilierna analyseras närmare i kapitel 4.

En av de viktigaste vikingatida gravarna är kvinnograven i Oseberg i Norge från 800-talet. Graven är cirka 20 meter lång och cirka 5 meter bred. Den avlidna fick som gravgåvor värdefulla bruksföremål för livet efter döden. Ett skepp och hästar symboliserade resan till livet efter döden. Möbler, hushållsredskap och värdesaker bifogades för att den avlidna skulle kunna leva ett bekymmersfritt liv. (Jesch 1991: 31–33.)

Intresset för Islänningasagorna som forskningsobjekt började växa under 1500-talet i hela Europa. Forskare utanför Island var framför allt intresserade av att undersöka Nordens litterära kultur. Eftersom forskarna inte var vana vid fornnordiska baserar deras undersökningar på läroböcker med anmärkningar till sagornas innehåll och språk som författades av islänningar. (Clunies-Ross 2010: 142.)

Under 1600-talet började kodifieringen och kompilationen av handskrifterna, med andra ord sagornas innehåll omarbetades och förkortades. De reviderade texterna arkiverades och samlades i manuskript som bestod av papper. De bevarade manuskripten förvaras i Det Konglige Bibliotek i Danmark och i Stofun Árni Magnússonar í íslenskum fræðum på Island. Några av manuskripten är i dåligt skick. Andra manuskript existerar inte mer och har bara bevarats i form av kopior. En av de viktigaste samlarna av fornnordiska

handskrifter var islänningen Árni Magnússon som var expert på fornnordiska. (Clunies-Ross 2010: 57–58, 140, 146; Mattlener 2016: 205.)

De första publikationerna av Islänningasagor härstammar från 1700-talet. Sagorna publicerades i tryckta utgåvor och var endast tillgängliga för islänningar och dem som behärskade fornnordiska. Utgåvorna publicerades på många språk, det vill säga översattes från fornnordiska till nysvenska eller nydanska och innehöll både en version på originalspråket och också en version på nysvenska eller nydanska. Ibland ingick en latinsk översättning eftersom latinet var *lingua franca*. (Clunies-Ross 2010: 149.)

Under 1800-talet började filologin som vetenskap att etablera sig. Filologins syfte var att rekonstruera handskrifter i sitt ursprungliga skick. Forskningen vidgade sig mer och mer mot ordens form för att kunna återge handskrifterna så exakt som möjligt. Forskaren undersökte inte alla bevarade handskrifter, utan de använde utvalda versioner av en handskrift, den bästa versionen. Under denna tid satte man större vikt vid fullständigt bevarade handskrifter än på handskriftsfragment. (Williams 2009: 278; Clunies-Ross 2010: 150–151.)

Under 1980-talet har forskningsfokusen inom filologin förändrats. Filologins intresse ligger inte mer på den bästa handskriften. I stället värderas varje enskild handskrift, det vill säga varje handskrift är ett unikt undersökningsobjekt. (Williams 2009: 283.)

Jag har valt att undersöka *Njals saga* ur ett filologiskt perspektiv för att kunna tolka den förflutna kulturen bakom textens språk (Haugen 2004: 13). Vikingakvinnan som husmor lyftas fram genom språkliga och kulturella särdrag i sagatexten. Dessa särdrag ökar förståelsen för det förflutna levnadssättet. (Williams 2009: 276–277.) Vikingakvinnans arbete utkristalliserar sig huvudsakligen genom den materiella kulturen i *Njals saga*. Fokus ligger på vardagsföremål som avgränsar det kvinnliga av det manliga arbetsområdet.

1.1 Syfte

Syftet med min avhandling pro gradu är att genomföra en filologisk närläsning av den vikingatida kvinnans roll som husmor i *Njals saga*. Sagan berättar bland annat om vardagslivet på Island och jag kommer att fokusera på det hushållsarbete som vikingakvinnan ansvarade för. Undersökningen är filologisk eftersom jag närläser *Njals saga* och analyserar hur textens språk återspeglar den vikingatida kulturen. Mitt intresse ligger på sambandet mellan språk och kultur i sagan och de språkliga särdrag som berättar om den vikingatida kulturen. För att kunna förstå hur *Njals saga* framställer vikingakvinnan ska jag ta hänsyn både till språkliga och till kulturella aspekter. Till de kulturella aspekterna hör framför allt den materiella kulturen, eftersom vikingakvinnans vardagsliv reflekteras av bruksföremål i *Njals saga*. Den andra aspekten är språkliga framställningar av vikingakvinnan som till exempel i direkta anföringar. Som jag beskriver ovan, visar sig den vikingakvinna som styr hushållet genom direkta anföringar. Den vetenskap som erbjuder de bästa redskapen för en analys av detta slag är filologin (om filologin se Lönnroth 2016, 2020.)

Fokus i min studie ligger på en analys av vikingakvinnans arbetsuppgifter inomhus och utomhus utifrån framställningarna i *Njals saga*. Jag är speciellt intresserad av det arbete som ansågs vara typiskt kvinnligt. Som jag påpekat ovan, kan det vara utmanande att tolka vilka uppgifter i hushållet som särskilt utfördes av vikingakvinnan. Därför kommer jag att använda sekundärlitteratur för att kunna underbygga mina egna ståndpunkter.

Eftersom jag analyserar *Njals saga* i filologisk belysning ger jag i kapitel 2 och 3 en introduktion till filologin som forskningsinriktning och Islänningasagorna som forskningsobjekt. I analysdelen i kapitel 4 kommer jag att fördjupa mig i vikingakvinnans roll som husmor. Jag börjar med att ge inblick i arbetsfördelningen mellan vikingakvinnan och vikingamannen samt vikingakvinnans ansvarsområde inomhus och utomhus. På grund av mitt personliga intresse avgränsar jag mig på väv- och köksarbetet. I undersökningen av vävarbetet ligger fokus på framställningen av garn, vävningen och vadmal som vävningsalster. I analysdelen av köksarbetet kommer jag att beskriva

kronologiskt de enskilda arbetsstegen som innebar matanskaffningen, matlagningen och matsserveringen.

För att kunna uppnå avhandlingens syfte och ge en bild av de arbetsuppgifter som vikingakvinnor i mitt material tog hand om har jag formulerat följande forskningsfrågor:

- Hur skildras vikingakvinnan som husmor i *Njals saga*?
- Hur kan man på basis av primärmaterialet granska vilken typ av hushållsarbete som är typiskt kvinnligt?

Som påpekats ovan, förmedlar *Njals saga* intrycket att vikingatiden präglades av en mansorienterad kultur. Arbetet i hushållet var kvinnodominerat vilket avhandlingen kommer att visa.

1.2 Material

Mitt primärmaterial utgörs av *Njals saga* i svensk översättning av Åke Ohlmarks från år 1964. Ohlmarks var en lingvist från Sverige som översatte fornnordisk litteratur till modern svenska. Han var känd för sin fembandsutgåva av Islänningasagorna. (Dahl & Kleberg 2020.) Jag använder den svenska översättningen av sagan av Ohlmarks eftersom för mig som nutida läsare kan det vara utmanande att förstå fornisländska, Islänningasagornas originalspråk (Palm 2010: 316). Jag förhåller mig kritisk till den översättning jag anlitar eftersom jag tolkar Ohlmarks uppfattningar om vikingatiden. Som påpekats i avsnitt 2.1, nämner Williams (2009) att den egna uppfattningen påverkar hur man tolkar gamla tider.

Jag har valt *Njals saga* som primärmaterial eftersom den är av ett stort kulturhistoriskt värde och beskriver vardagslivet på Island (Hallberg 1969: 3). Dessutom är *Njals saga* den omfångsrikaste Islänningasagan och den ger en konkret bild av vikingatida familjehistorier över flera generationer på Island (Clunies-Ross 2010: 114).

Eftersom *Njals saga* inte ger insyn i alla ovannämnda arbetsuppgifter som är relevanta med tanke på en studie av vikingakvinnan använder jag utöver sekundärlitteraturen också *Laxdölasagan* och *Eyrbyggjasagan* som jämförelsematerial. *Laxdölasagan* och *Eyrbyggjasagan* lämpar sig som jämförelsematerial, eftersom de förmedlar det vikingatida levnadssättet. I båda sagorna finns flera kvinnliga protagonister som fungerar som husmor. (Jesch 1991: 193, 195.)

I Islänningasagorna står inte protagonisternas medvetandeström i fokus, utan deras handlingar. Sagornas handlingar stödjer sig både på muntlig tradition och på skriftliga källor som baserar sig på historiska händelser. (Henrikson 1981: 30–32.) Islänningasagorna traderades muntligt eftersom under vikingatiden största delen av Islands befolkning var analfabeter. De enda som behärskade vikingatidens skriftspråk, runalfabetet, var islänningar som besatt stor lärdom. Förmågan att använda runalfabetet var dock mycket begränsad. De kunde endast författa enkla inskrifter som till exempel gravinskrifter. (Clunies-Ross 2010: 43–44.)

En skriftlig källa som påverkade sagornas handlingar och användes som förlaga var *Landnámaboken* från början av 1100-talet. Den hör till de första litterära verken som handlar om det vikingatida Island. Boken berättar om familjernas bosättning och ägor. För att kunna ordna rättsförhållanden var det nödvändigt att skapa familjekrönikor. Författarna av Islänningasagorna koncentrerade sig framför allt på familjekrönikorna av *Landnámaboken* som överfördes till sagornas handlingar. Islänningasagorna kan i allmänhet inte generaliseras i fråga om disposition. Några sagor handlar om modiga och kriminella protagonister som spelar en huvudroll i handlingen. I andra sagor förekommer olika protagonister utan en bärande roll som kommer och går under händelseförloppet. (De Vries 1942: 30–32; 378; Henrikson 1981: 30–33.)

En av de mest kända familjekrönikorna är *Njals saga* som står i fokus för min studie. I Islänningasagornas centrum ligger konflikten mellan huvudprotagonisterna som ofta slutar med döden. Som jag beskriver nedan, står Njals konflikt med sin vän Gunnar i fokus något som leder till Njals död. Sagan skildrar däremot också Njals stamtavla och bosättningen av Njals familj på Island. (Ólason 2005: 102–103.) Där står det:

Njal hette en man, son till Torgeir gollner som var son till Torolf. Njals mor Åsgerd var dotter till Åskel herse den fåordige. Hon hade kommit ut hit till Island och tagit landnam öster om Markarfljotet mellan Öldustein och Seljalandsmulen. Hennes son var Holta-Tore [...]. (*Njals saga* 1964: 240.)

Njals saga utspelar sig i Bergtorshvål i den södra delen av Island. I centrum står mordbranden omkring där huvudprotagonisten Njal och hans familj omkommer. Handlingen indelas i tre delar. I det första avsnittet berättas om vänskapen mellan Njal och Gunnar. Den andra delen skildrar fiendskapen mellan Njals familj och familjen till hans bästa vän Gunnar. Fiendskapen mellan de två familjerna leder till att Njal och hans familj mördas i sitt bostadshus genom mordbrand. Den sista delen handlar om hetsjakten på Njals mördare som rymde till Irland. (Hallberg 1969: 119–120.) På den tiden pågick det berömda Briansslaget vid Clontarf i Irland där Irlands kung Brian och de nordiska vikingakungarna Sigtrygg och Sigurd kämpade mot varandra (De Vries 1942: 236). Sagans författare byggde in denna historiska händelse i *Njals saga* och lät ”femton av mordbrännarna dö i Briansslaget” (*Njals saga* 1964: 451). Författaren överförde några textställen från *Brianssagan*, till *Njals saga*. Den ursprungliga versionen av *Brianssagan* är försvunnen. (De Vries 1942: 317.)

Laxdölasagan utspelar sig i Laxådalen och bygden kring Laxådalen, och handlar om kärlek och svek mellan tre huvudprotagonister. Sagan introduceras med berättelsen om anfäderna till Kjartan, en av huvudprotagonisterna. I huvuddelen dyker Gudrun upp i handlingen. Hon inleder ett triangelförhållande med Kjartan och dennes vän Bolli, och driver Ketil till döden fast han var hennes sanna kärlek. Gudruns högförräderi förblir inte ostraffat. I den sista delen av sagan mister även Gudrun och Bolli livet. (De Vries 1942: 380–381.)

Eyrbyggjasagan handlar inte om en bestämd familj, utan om ett helt bostadsområde som befinner sig på halvön Snæfellsnes. Sagan börjar med islänningars bosättning på Snæfellsnes och fortsätter med berättelsen om stridigheterna mellan familjerna som bodde på halvön. Sagan har ingen huvudprotagonist eftersom personerna kommer och går under handlingsförloppet. En viktig person i handlingen är Snorri som fungerar som

medlare för att förhindra närkamper. Författaren tematiserar konflikter mellan familjerna för att ge kunskap om de vikingatida rättsförhållandena. *Eyrbyggjasagan* baserar sig på skriftliga källor, framför allt sagor om vikingatida slag, som till exempel sagan om slaget vid Tvedögra hed. (De Vries 1942: 312–314.)

1.3 Metod

Metoden som jag använder i min filologiska avhandling är kvalitativ närläsning. Jag närläser *Njals saga* och går igenom ord och meningar som handlar om vikingakvinnans roll som husmor. Jag exciperar belägg på sagans kulturella och språkliga särdrag i form av exempel som explicit och implicit belyser vikingakvinnans arbete i hushållet. Detta förfaringssätt kräver en närläsning för att kunna förstå vad *Njals saga* berättar om vikingakvinnans arbetsuppgifter. Sedan kategoriseras, analyseras och diskuteras de valda exemplen i ljuset av forskningslitteraturen. För att kunna motivera mina argument använder jag sekundärmaterial. (Ejvegård 2012: 18, 37; Carlquist 2017: 75.)

Jag har samlat in materialet genom att närläsa primärmaterial. Som jag har konstaterat ovan, har jag fokuserat på filologiska aspekter: kulturella och språkliga särdrag i *Njals saga*. Fokus ligger inte på sagornas handlingar och protagonister, utan på utvalda passager som både explicit och implicit skildrar kvinnans roll som husmor under vikingatiden. Genom att referera till utvalda exempel kommer jag att beskriva och analysera kvinnans arbete. Den information som jag har samlat in kommer jag att dela in i kategorier för att få systematik i undersökningen. (Ejvegård 2012: 34, 48–49.)

Jag har disponerat arbetet på följande sätt: Kapitel 1 är inledningsdelen där jag presenterar avhandlingens syfte, material och metod. I kapitel 2 ger jag allmän bakgrundsinformation om filologin som forskningsinriktning. I kapitel 3 belyser jag Islänningasagorna som forskningsobjekt och presenterar forskningslitteratur om vikingakvinnan som är relevant för min avhandling. Kapitel 4 är analysdelen där jag undersöker vikingakvinnans arbete i hushållet. I det första avsnittet kommer jag att diskutera arbetsfördelningen mellan vikingakvinnan och vikingamannen. Jag beskriver den lagstadgade och hierarkiska

ordningen närmare. Därefter undersöker jag vikingakvinnans huvuduppgifter inomhus och utomhus. Till dessa hör kroppsvård, vävarbete och köksarbete inomhus och mjölkning och tvättning av textilier utomhus. I nästa avsnitt analyserar och beskriver jag vikingakvinnans väv- och köksarbete. Till vävarbetet räknas garnspinning, vävning och vävningsalster. I avsnittet om köksarbete befattar jag mig närmare med matanskaffning, matlagning och matservering.

Det kan vara utmanande att närläsa i sagalitteraturen vilket arbete som är typiskt kvinnligt och vilket som är typiskt manligt. Jag kommer därför att granska framställningen av vikingakvinnan med hjälp av relevant forskningslitteratur. Som sekundärmaterial använder jag framför allt litteratur om vikingakvinnan i filologisk belysning och vikingatidens materiella kultur. Jag kommer att referera till svensk-, dansk-, norsk-, engelsk- och tyskspråkig litteratur från olika epoker. Äldre forskningslitteratur om vikingakvinnan granskar jag källkritisk. (Ejvegård 2012: 18, 48.)

1.4 Tidigare forskning

Forskning om vikingakvinnan bedrivs först och främst för att lyfta fram vikingakvinnans ställning och funktion i sagalitteraturen. Under de senaste 30 åren har man publicerat en hel del forskningslitteratur om vikingakvinnan ur en filologisk synvinkel. Ett populärt forskningsämne är till exempel vikingakvinnans roll som husfru, handelskvinna och krigare. De nyaste forskningsresultaten visar att vikingakvinnan hade flera uppgifter utöver att bara sköta hushållet. Vikingakvinnans dominans visar sig också till exempel inom handeln. Som jag har konstaterat, var forskningen om vikingakvinnan begränsad för omkring 100 år sedan. Endast några få studier som författades under denna tid lyfter vikingakvinnans ställning. Trots att forskningsintresset för vikingakvinnan har ökat under de senaste åren spelar vikingamannen fortfarande en dominerande roll inom sagaforskningen. (Løkka 2014: 12–16, 29–30.)

Wolfgang Krause är en av de första forskarna som jämställer vikingakvinnan med vikingamannen. Krause (1926) undersöker i sin studie ”Die Frau in der Sprache der

altisländischen Familiengeschichten” vikingakvinnans roll som maka och mor ur ett språkvetenskapligt perspektiv. Han lägger fokus på sagornas språkliga framställningar om vikingakvinnans bröllop, äktenskap och förlossning.

Judith Jesch (2014) poängterar i ”Women and Identities” att språket av en fornnordisk text förmedlar kvinnans identitet. Hon undersöker termer som till exempel markerar kvinnans sociala status. Dessa förmedlar vem som är högst och vem som är lägst i skalan. Jesch argumenterar att termer är artefakter som ger en tydligare inblick i kvinnans identitet än i den materiella kulturen.

En introduktion till den materiella kulturen ger Peter Sawyer i sin undersökning *The Age of the Vikings* (1971). Sawyer analyserar handeln under vikingatiden samt materiella fynd som hänvisar till vikingatidens handelsresor. Han tematiserar bland annat vikingagravar och gravgåvor, skeppet som färdmedel och guld- och silverskatter. Intresseväckande är kapitlet om materiella fynd som hörde till vikingatida gravar. Han nämner också kvinnograven i Oseberg i Norge.

En av de mest kända forskarna som undersökt kvinnogestalter i fornnordisk litteratur är Jenny Jochens. I *Old Norse Images of Women* (1996) ligger hennes fokus huvudsakligen på mytologiska och religiösa kvinnogestalter och deras position i fornnordisk litteratur i en historisk och kritisk belysning. Hon visar att fornnordiska kvinnogestalter inte bara dyker upp som husmödrar, utan också till exempel som valkyrior och prästinnor i litteraturen.

Jóhanna Katrín Friðriksdóttir analyserar i *Women in Old Norse Literature: Bodies, Words, and Power* (2013), som baserar sig på hennes doktorsavhandling, fornnordisk litteratur för att öka förståelsen om fornnordiska kvinnor genom närläsning. Författaren närläser litteratur och undersöker kvinnornas karaktärsdrag och levnadssätt. Hennes huvudfokus ligger utöver på den traditionella könsfördelningen på kvinnor som står i förbindelse med magi och makt.

Gabriela Bjarne Larsson (2003) undersöker i sin historiska studie ”Kvinnor, manlighet och hushåll 1350–1500” medeltidens synsätt på kvinnan som hushållsföreståndare. Larsson diskuterar bland annat kvinnans rättigheter som hushållsföreståndare under medeltiden. Hon tematiserar också kvinnans ställning i samhället.

2 FILOLOGIN SOM VETENSKAP

I detta kapitel ger jag en teoretisk inledning till filologin som vetenskap. I avsnitt 2.1 definierar jag begreppet filologi. Jag koncentrerar mig på de definitioner som är relevanta för min avhandling. I avsnitt 2.2 diskuterar jag de filologiska inriktningarna. Filologin delas vanligen in i två inriktningar: *den traditionella filologin* och *nyfilologin*. Den traditionella filologin baserar sig på att skapa editioner och återställa en arketyper. I nyfilologin ligger intresset mer på textens materialitet. (Bäckvall 2017: 23–24.) Eftersom nyfilologin är väsentlig för min undersökning definierar jag denna inriktning närmare.

2.1 Definition av filologi

Filologin som vetenskap har definierats på många sätt under olika epoker. Filologens intresse ligger på att undersöka texter från nyare och äldre epoker. (Lönnroth 2016: 36.) På grund av mitt undersökningsämne är jag speciellt intresserad av Odd Einar Haugens (2004) definition som syftar på den norröna filologin. Hans forskningsfokus ligger bland annat på fornnordiska som användes under vikingatiden. Haugen (2004) definierar att filologin innebär undersökningen av texter från äldre tider. Filologin handlar om att undersöka den historiska och kulturella bakgrunden av ett språk. Filologens uppgift är att tolka samhällets tanke sätt som speglar sig i texten.

Vor allen anderen Dingen zeichnet sich die Philologie durch ein quellennahes Studium von Texten aus vergangenen Zeiten und Kulturen aus. Das gilt auch für die altnordische Philologie, die sich aus dem Studium der mittelalterlichen Sprache, Literatur und Kultur in Norwegen und Island zusammensetzt. Eine Philologie vermittelt Verständnis und Erleben von Kulturen, die sich in der Zeit und Mentalität von der heutigen unterscheidet. (Haugen 2004: 13.)

Eftersom jag tolkar hur språket återspeglar kulturen och historien av vikingakvinnan i *Njals saga* tar jag också hänsyn till Harry Lönnroths (2016) definition. Han skriver att filologens och översättarens forskningsuppgifter liknar varandra. Filologen tolkar med hjälp av språket vad texten berättar om en bestämd kultur av en bestämd epok.

Filologens uppgift kan således jämföras med översättarens: Språket är översättarens redskap i arbetet mellan två kulturer. På samma sätt behöver också en filolog språket (och kulturen) för att komma åt den verklighet som den aktuella texten är ett uttryck för. (Lönnroth 2016: 32.)

Henrik Williams (2009) skriver att filologin betyder filologens kärlek till äldre texter och syftar till att öka förståelsen för äldre texter genom att utarbeta dessa särdrag. Han tillägger också att det vi vet om det förflutna förmedlas genom litterära källor. Vår egen uppfattning om vad som är viktigt i texten påverkar hur vi tolkar gamla tider.

Vi glömmer ofta bort att det mesta vi vet om gammal tid har förmedlats till oss genom skrivna källor, samtida eller senare, som har producerats under de villkor som gällde då. [...] Ur renässanshumanisternas strävan att förbättra sin förståelse av viktiga texter för att ur dem utvinna maximal information skapas den vetenskap vi kallar filologi: ”kärleken till kunskap”. (Williams 2009: 276–277.)

Intresseväckande är också definitionen av Sheldon Pollock (2015) som betraktar filologin som vetenskap ur ett kritiskt perspektiv. Pollock betonar att filologin inte handlar om att undersöka texten i lingvistisk eller filosofisk belysning. Filologens intresse borde endast ligga på textförståelsen.

Philologie ist – oder sollte sein – eine Disziplin, die sich mit dem Gewinn von Textverständnis befasst. Sie ist weder Sprachtheorie (Linguistik) noch Wahrheitstheorie (wie die Philosophie), sondern die Theorie von Texten und die Geschichte von Textbedeutung. (Pollock 2015: 215.)

I min avhandling koncentrerar jag mig på nyare definitioner eftersom de motsvarar principerna för den moderna filologiska forskningen. De moderna filologiska principerna definieras närmare i avsnitt 2.3.

2.2 Nyfilologin som filologisk inriktning

I min avhandling anknyter jag mig till nyfilologin som beskrivs enligt Matthew Driscoll (2010). Enligt honom är det viktigt att betrakta texten som en kulturell artefakt. Det betyder att nyfilologen undersöker ursprungstexten utan att omtolka den. (Driscoll 2010:

102.) Jag undersöker hur språket återspeglar kulturen av vikingatiden på basis av Ohlmarks översättning av *Njals saga*. Jag tar i beaktande att sagan speglar samhällets tankesätt (Carlquist 2017: 78), det vill säga medeltidens kvinnobild i sagan. Jonas Carlquist skriver att filologisk närläsning är den metod som lämpar sig bäst för att förstå vad texten förmedlar om det förflutna:

And by reading slowly [...] we learn to understand the text, the manuscript, the mentality that become established through close reading. Slow reading has been the most important task for every philologist echoing the past for new audiences. (Carlquist 2017: 75.)

Närläsningssmetoden härstammar från mitten av 1900-talet. Under denna tid pågick en grundläggande förändring inom filologin. Innan dess ansågs äldre texter primärt som kulturellt arv och inte som värdefullt källmaterial. Undersökningen av texternas trovärdighet beaktades i liten utsträckning före 1900-talet. Från och med 1950-talet präglades forskningen av undersökningstraditionen nykritik som betyder att forskaren lade fokus på själva texten och tolkade den i detalj med hjälp av litteraturvetenskapliga metoder. Närläsningen utvecklades som en tolkningsmetod. (Jakobsson 2015: 485–489.) Metoden beskriver jag närmare i avsnitt 3.1.

Guldåldern för sagaforskningen började under 1960-talet. Forskare som Margaret Clunies-Ross och Lars Lönnroth undersökte Islänningasagor i ny belysning. Deras största intresse gällde nu att undersöka sagornas innehåll ur ett litteraturvetenskapligt perspektiv. Lars Lönnroth delade med sig sina nya forskningsresultat om *Njals saga* i sin bok *Njáls Saga. A Critical Introduction* (1976). Hans nya forskningsidéer fick stor uppmärksamhet, eftersom litteraturvetenskapen ännu inte var utbredd inom sagaforskningen. Detsamma gällde för litteraturvetenskapliga metoder som inte tidigare hade väckt speciellt intresse. (Jakobsson 2015: 486–488.)

I Lönnroths *Njáls Saga* (1976) är jag speciellt intresserad av kapitlet om den sociala strukturen i den vikingatida familjen. I kapitel 4 analyserar jag bland annat vikingakvinnans status i samhället. Lönnroth (1976) ger en fördjupande insyn i vikingamännens och vikingakvinnans sociala position. Varje familjemedlem tog ansvar

för en bestämd arbetsuppgift som till exempel fadern var hövdingen och modern lagade mat. Vikingamannen hade en högre position än vikingakvinnan, men denne behandlade vikingakvinnan inte nedsättande som framställs i sagorna. Lönnroths undersökning visar att sammanhållningen inom vikingafamiljen spelade en stor roll. Vardagslivet präglades av lagbrott och kriminalitet som utgjorde ett hot mot familjen och krävde att familjen fungerade som enhet. Han skriver:

The father sits in his High Seat, the young sons sharpen their weapons, the women prepare food [...] Young sons are expected to take arms against members of other clans in order to avenge the death on a kinsman or other violations of the family rights. Mothers and daughters are expected to goad them on if they seem reluctant. [...] Loyalty within the family is necessary because the world outside is hostile and there is no strong central authority to enforce the law. (Lönnroth 1976: 58–59.)

Under 1980-talet fanns många kritiska röster kring debatten om att den traditionella filologin hade lagt för mycket fokus på tolkningen av texter i syfte att vara en stödvetenskap för den moderna läsaren. Enligt kritikernas åsikt förminskades filologins värde som vetenskap. (Johansson 2017: 35.)

I nyfilologin har alla bevarade äldre skrifter samma värde och man distanserar sig från att endast koncentrera sig på den bästa handskriften (Williams 2009: 283). Fördelen med nyorienteringen är att filologen har en bättre överblick på textens varianter. Finns det minst två bevarade kopior av samma ursprungstext som är i gott skick finns det alltid avvikelser till exempel i innehåll och ordval som måste undersökas. (Carlquist 2017: 75.) I nyfilologin sätter man stort fokus på skrivaren och betraktar honom inte bara som en kopist eftersom alla bevarade handskrifter genomgick en grundlig revision och reception. (Williams 2009: 282–283.)

I fråga om Islänningasagorna kommer filologen i kontakt med texter ur medeltiden. Filologen stöter till exempel på följande problem: Ett relativt lågt antal medeltida originaltexter har bevarats. De föreligger i form av kopior eller kopior av kopior. Sagornas originalhandskrifter har inte bevarats. De bevarades endast genom kopior av originalhandskrifterna. De yngsta bevarade kopiorna härstammar från 1200-talet och de

äldsta från 1800-talet. Det betyder att det inte finns några auktoriserade kopior. Det finns inte ens flera identiska kopior av en och samma text. Svårigheten för filologen är att värdera kopians trovärdighet (Williams 2009: 276; Driscoll 2010: 87–89; Mattlener 2016: 207.) *Njals saga* har bevarats i form av tre avskrifter som härstammar från 1300-talet, i samlingsutgåvan *Möðruvallabók* från 1400-talet och i form av sju fragment från 1400-talet (Mundt 2000: 208).

3 ISLÄNNINGASAGORNA SOM FORSKNINGSOBJEKT

I detta kapitel tematiserar jag Islänningasagorna som forskningsobjekt. I avsnitt 3.1 definierar jag närmare fakta och fiktion av *Njals saga* i fråga om vikingakvinnan som husmor. Jag tar i beaktande att jag analyserar sagans fakta och fiktion på basis av Ohlmarks översättning. I avsnitt 3.2 beskriver jag också vilket forskningsmaterial jag använder om vikingatidens materiella kultur som står i samband med vikingakvinnan.

3.1 Fakta och fiktion i *Njals saga*

I min undersökning om vikingakvinnan som husmor stöter jag på problematiken med att skilja mellan fakta och fiktion i *Njals saga*. Enligt Else Ebel (1994) kan fakta beskrivas som historisk sanning, det vill säga som verklighet. Fiktion är författarens konstnärliga skapande. Sagalitteraturen positioneras mellan fakta och fiktion eftersom sagorna innehåller både fiktiva och verkliga drag. Sagornas verklighet beskriver Ebel på följande sätt: Författarens historiska kunskap om vikingatiden, som till exempel Islands landnamstid, sammansmälts med sagornas handlingar. Fiktion är samhällets tankesätt som påverkar sagornas handlingar (Ebel 1994: 90–91, 97.), som till exempel bilden av den underdåniga kvinnan under medeltiden. Som konstaterats ovan, motsvarar den medeltida kvinnobilden i sagorna inte verkligheten.

Med hjälp av sekundärlitteratur kan fastställas vad som gäller som verklighet i Ohlmarks översättning av *Njals saga*. Ebel (1994) undersöker i sin studie sagalitteraturen som utspelar sig i Nordamerika. Hon analyserar bland annat sagornas fakta som kan beläggas genom materiella fynd. (Ebel 1994: 91.) Klarhet när det gäller vilka framställningar av vikingakvinnan som är fakta i *Njals saga* ger även den materiella kulturen. Gravfynd åskådliggör levnadssättet av vikingarna. Dessa speglar vikingarnas yrken, sociala status och seder. (Staecker 480, 483.) Jag analyserar den materiella kulturen i sagan som till exempel härdelden. Detta föremål använde vikingakvinnan för att försörja familjen med mat (se kapitel 4). Materiella fynd bekräftar vikingakvinnans roll som matlagare i *Njals*

saga. I Lund i dagens Sverige hittades materiella rester av en vikingatida spiseld samt köksutrustning (Ödman 1993: 141).

Vilka arbeten som var kvinnliga bekräftas också genom vikingatidens lagbok *Grágás*. (se kapitel 4). Lagkulturen reglerade det vikingatida samhällslivet vilket också återspeglar sig i sagalitteraturen. I sagorna skildras vikingatidens lag oftast i samband med lagbrott. (Byock 1990: 20–21.) I *Njals saga* hänvisas till exempel till stöld och mordbrand. Protagonisten stjäl matvaror som vikingakvinnan tillagade och lagrade i förrådsrummet och tuttar eld på byggnaden. I sagan står det:

Så gick han till utburen, där han tog matvaror och klövjade på de båda hästarna, varefter han satte eld på fatburen och slog ihjäl hunden (*Njals saga* 1964: 276).

Jag har påpekat ovan att landnamnstiden är en historisk period som kan anses som verklighet. I *Njals saga* berättas inte om Islands bebyggande, men den hänvisar till hur vikingarnas bostadsområde såg ut. Geografiska skildringar räknas även som verklighet (Ólason 2007: 34). Enligt Peter Hallberg (1969: 4) var det vanligt att varje vikingafamilj ägde ett generöst bostadsområde. I sagan beskrivs att protagonisten Torvald Osvivsson var en rik man som var ägare till en stor gård och Bjarnöarna:

En man hette Torvald Osvivsson, och han bosatt var på Fell ute på Medalfellsstrand. Han var en förmögen man och ägde de öar som heter Bjarnöarna och som ligger ute i Breidafjorden. (*Njals saga*: 1964: 227.)

Islänningasagorna är prosaiska berättelser om verkliga människor och händelser. För en modern läsare kan det visserligen vara svårt att skilja vad som är fakta och vad som är fiktion. Sagastilen kännetecknas till exempel av dialoger mellan sagornas protagonister. Språket präglas av opoetiska uttryck och satsbyggnaden är enkel och saklig i dialogerna vilket förmedlar intrycket att sagorna endast beskriver verkligheten. (Hallberg 1969: 63, 66; Ólason 2007: 27–31, 34, 47.)

I sagorna handlar dialogerna mellan vikingakvinnan och vikingamannen vanligtvis om vardagliga situationer. Dialogerna beskriver familjära konflikter som oftast slutar i gräl. (Hallberg 1969: 66; Ólason 2007: 44.) I *Njals saga* står det så här:

Så red männen hem från tinget och många tog in på Hlidarände. Hallgerd satte mat på bordet, och det kom in både ost och smör. Gunnar hade ingen aning om att det fanns sådan föda i huset och frågade Hallgerd var den kom ifrån. ”Det kommer från ett sådant ställe att du gott han äta det”, svarade hon, ”och dessutom är det inte manfolksgöra att bekymra sig om matlagningen.” Gunnar blev vred och sade: ”Ont är det om jag blivit tjuvgodsgömmare”, och så gav han henne en örfil. (*Njals saga* 1964: 276.)

Scenen berättar om en konflikt mellan vikingakvinnan Hallgerd och vikingamannen Gunnar som orsakades av ett lagbrott. Hallgerd skapade stöldgods, ost och smör, utan att fråga Gunnar om lov. Hallbergs (1969) teori att samtalet ofta slutar i en kontrovers avspeglar sig tydligt i handlingen. Gunnar bestraffar Hallgerd med en örfil eftersom han inte kan acceptera stölden. *Njals saga* är full av familjära konflikter för att utlösa enligt Vésteinn Ólason (2007) drama i en entonig vikingatida vardagssituation. På detta sätt fastnar sagans handling i minnet. (Ólason 2007: 46.) Ólason skriver följande:

Fantasy enables us to escape from the monotony of everyday life and to enrich our lives. We have such a great capacity for imagination that life will (fortunately!) never lead us into more than a small portion of the situations we can imagine and live in the mind. Literature is one of the great means to add new dimensions to our experience. [...] It helps writers to highlight essential issues and concerns and make recognizable events more memorable and meaningful than they are in daily life. (Ólason 2007: 46.)

Fakta i *Njals saga* är föremål som till exempel ost och smör som Hallgerd serverade till sina gäster i citatet ovan. Genom närläsningen kan det fastställas att vikingakvinnans arbete som matlagare oftast står i samband med gästbud. Vikingamännen församlade sig efter tinget hemma hos Hallgerd och Gunnar. Hallgerd uppgift var att förbereda mat och bispisa gästerna med en festmåltid. I sagan hyllas Hallgerd skönhet på grund av hennes roll som duktig gästgivare (Hallberg 1969: 67). Där skrivs:

Höskuld hade en dotter som hette Hallgerd [...]. Hon var fager under ögonen och lång till växten, och hennes hår var mjukt som silke och så långt att det räckte henne ner till bältet. (*Njals saga*: 1964: 215.)

Festkulturen belyser vikingakvinnans roll i samhället som visar sig genom sittmöblerna (Simek 1998: 88). I *Njals saga* skildras en bröllopfest där bordsplaceringen indelades enligt status (se avsnitt 4.1.2). Denna framställning kan anses som verklighet. Hövdingen

var hushållets överordnade man som vanligtvis satt på högsätet. Hedersgäster med högsta rangordning satt omkring hövdingen för att visa allra största respekt för dem. Vikingar med lägre status satt avsides. (Simek 1998: 87–88.)

3.2 Forskningslitteratur om den materiella kulturen

Det sekundärmaterial om vikingatiden som jag använder i min undersökning publicerades i slutet av 1800-talet, under 1900-talet och i början av 2000-talet. Litteraturen om den materiella kulturen spelar en viktig roll i min undersökning eftersom den belyser vikingakvinnans roll i samhället. Jag lägger huvudvikten vid forskningslitteratur om vikingakvinnan i filologisk belysning. I min avhandling koncentrerar jag mig framför allt på den nyaste forskningslitteraturen. Sekundärmaterial från 1800-talet och början av 1900-talet betraktar jag från en kritisk synpunkt. Som påpekats ovan, jämfördes vikingakvinnan och vikingamannen inte i 1800-talets forskning och vikingamannen befann sig i centrum av forskarnas intresse.

Karl Weinhold undersökte i *Altnordisches Leben* (1856) vikingakvinnans och vikingamannens vardag och arbetsliv utgående från Islänningasagorna och vikingarnas lagböcker. Weinhold var en av de första forskarna under 1800-talet som omfattande beskrev vikingatidens materiella kultur. Han undersökte till exempel vilka bruksföremål som användes för att kunna producera livsmedel som mjölkprodukter. Han skriver:

Da an mehreren Stellen der Sagas das Skyr als Getränk erwähnt wird, so müssen wir es in diesen Fällen für Skyrwasser oder Molken halten. Das Skyr wurde in Schläuchen (skyrkyllir) von den Schweigereien in die Höfe gebracht. Der Käse wurde in Brote geformt und in Kisten aufbewahrt. (Weinhold 1856: 144–145.)

Jag granskar Weinholds (1856) undersökning källkritiskt även om han beskriver den materiella kulturen i detalj. 1800-talets kvinnobild avspeglar sig i Weinholds undersökning eftersom han presenterar vikingakvinnan som en underdånig arbetskraft. Han beskriver vikingakvinnan på följande vis:

Für die Frauen, denen keine schwere Arbeit die feinen Hände rauh und steif machte, gab es noch eine andere stille Beschäftigung, das sticken [...] (Weinhold 1856: 322).

Jenny Jochens beskriver vikingakvinnan som husmor i *Women in Old Norse Society* (1995) ur ett filologiskt perspektiv. Hennes fokus ligger på sagornas språkliga särdrag som hänvisar till vikingakvinnans roll som hustru och mor, närmare sagt på bröllop, förlossning, barnuppfostran och hushållsarbete. Relevant för min undersökning är Jochens kapitel om väv- och köksarbetet, eftersom den materiella kulturen om vävarbetet beskrivs odetaljerat i *Njals saga*. Jochens resultat visar att vissa ämnesområden om vikingarna som till exempel boskapsarbetet bara nämns sporadiskt i Islänningasagorna:

Left on their own, animals will wander wherever they find food. To preserve property rights to animals and land, men branded beasts and built fences. Numerous chapters in the law dealt with these activities, which are largely ignored by saga authors. (Jochens 1995: 119.)

Judith Jesch publicerade boken *Women in the Viking Age* (1991) där hon gav en överblick över gravgåvor i kvinnogravar och kvinnogestalter i fornnordisk litteratur. Jesch åskådliggör den materiella kulturen genom vikingagraven i Oseberg i Norge. Hon förklarar hur en kvinnograv identifieras och vilka bruksföremål som hörde till en kvinnograv. Den andra delen av undersökningen handlar bland annat om sagornas kvinnofigurer. Personligen är jag intresserad av kapitlet om *Njals saga* där Jesch analyserar kvinnogestalterna Hallgerd och Bergtora. Hon beskriver vikingakvinnornas karaktär och deras roll som husmor och maka. Om vikingakvinnornas husarbete skriver Jesch följande:

In the society portrayed by sagas such as *Njals saga*, women such as Hallgerðr and Bergþóra were *húsfreyjar*, not just 'housewives', but the mistresses of large farms. Such women had sole responsibility for the provision of food to large numbers of people. With the men often away, the housewife also had considerable power over the day-to-day running on the farm. (Jesch 1991: 186–187.)

Jag refererar även till Bertil Almgrens bok *Vikingen* (1973). Undersökningen handlar om vikingatidens materiella kultur som baserar sig på fyndfragment i vikingatida gravar. Den materiella kulturen beskrivs med hjälp av fyndfragment som rekonstruerades av forskare.

Boken innehåller också skisser av olika fragment som ger en tydlig bild om hur till exempel en vikingatida vävstol såg ut.

Nanna Damsholt undersökte i sin artikel ”The Role of Icelandic Women in the Sagas and in the Production of Homespun Cloth” (1984) vikingakvinnans status i samhället och vikingakvinnan som vävare. Intresseväckande är hennes analys av vävningsalster, det vill säga vadmal som spelade en viktig roll som handelsprodukt. Hon skriver:

Homespun clothe came to be used as a unit of value at an early stage in Iceland's history. [...] However, the very existence of homespun cloth as a unit of value during the twelfth century and the fact that the Icelandic word for it, *vaðmal*, can be found as a loan-word in Middle English and Early German indicate its importance at this earlier time. (Damsholt 1984: 81.)

Anders Ödman analyserar i artikeln ”Hus och hem” (1993) vikingagårdens inredning och vikingarnas vardagsliv som står i samband med vikingatida fynd. Ödman analyserar bland annat eldstaden där vikingakvinnan lagade mat. Jag tar också hänsyn till Ödmans undersökning om köksutrustningen och vardagsmaten som även beskrivs i *Njals saga*. Om gårdens inredning skriver han följande:

Det traditionella sättet att värma huset var med en långeld på golvet mitt i rummet. Platsen vid långelden blev varm och där hade bonden och hans familj sina platser, medan lägre rang har placerat tjänstefolk och andra boende ut mot gavlarna. (Ödman 1993: 136.)

Handelsvaror som producerades av vikingakvinnor beskrivs närmare av Peter Sawyer i ”Ekonomi och bebyggelse” (1993). Han nämner till exempel torrfisk som viktig handelsvara som tillagades av vikingakvinnan.

4 VIKINGAVKINNANS ROLL SOM HUSMOR I NJALS SAGA

Kapitel 4 är analysdelen. Jag börjar i avsnitt 4.1 med att beskriva vilka arbetsuppgifter som kan tilldelas vikingakvinnan respektive vikingamannen. I avsnitt 4.2 beskriver jag närmare vikingakvinnans uppgifter inomhus och utomhus. I avsnitt 4.3 och 4.4 ger jag en fördjupad analys om vikingakvinnans väv- och köksarbete.

4.1 Arbetsfördelning mellan vikingakvinnan och vikingamannen

Arbetsfördelningen mellan vikingakvinnan och vikingamannen i sagorna speglar den medeltida kvinnobilden. Kvinnans viktigaste arbetsuppgift var att styra hushållet. Mannen fick inte ta hand om kvinnans uppgifter eftersom dessa ansågs som omanliga. (Magnúsdóttir 2014: 69.)

4.1.1 Arbetsfördelning enligt lag

Magnúsdóttirs (2014) teori att medeltida könsroller reflekteras i sagalitteraturen återfinns i *Njals saga*. Den traditionella arbetsrollen mellan kvinnan och mannen reglerades strikt i litteraturen (Magnúsdóttir 2014: 69). I *Njals saga* skildras till exempel att ”det inte är manfolksgöra att bekymra sig om matlagningen” (*Njals saga* 1964: 276). Närläsningen visar tydligt att vikingakvinnan fick den fullständiga kontrollen över alla arbetsuppgifter i hushållet som var enligt Magnúsdóttir (2014) typiskt kvinnliga. I exempel 1 överförde maken ansvaret för hushållet till sin maka efter bröllopet. Kvinnan framställs som tjänare eftersom hon betecknas anonymt som ”hustru” och ”dotter”, medan männen nämns explicit med sina namn (se exempel 1). Jag refererar till Ingelman-Sundberg (2004) som beskriver kvinnans underdånighet under medeltiden.

- (1) Mård utredde sin dotters hemgift och hon följde med dem västerut, varefter de alla red tills de var hemma. Hrut gav sin hustru väldet över allt inomhus. (*Njals saga* 1964: 223.)

Regleringen genomfördes också i verkligheten. Som påpekats tidigare, lagstadgades vikingarnas vardagsliv i lagboken *Grágás*. Arbetsfördelningen mellan vikingakvinnan och vikingamannen beskrevs enligt följande:

Ei er Konnen pligtig til at være i Fællig med sin Mand med Hensyn til den Landhusholdning, han driver, undtagen hun vil, men er hun i Landhusholdningsfællig med ham, skal hun, om hun vil raade for Husholdningen inde i Huset samt for Melken af Besætningen (*Grágás* 1870: 43).

Lagkulturen fastställer att kvinnan officiellt var ansvarig för hushållsarbetet inomhus och mjölkningen utomhus och mannen för alla andra arbeten utomhus. Jochens (1995) visar att dörrkarmen var den formella skiljelinjen mellan det kvinnliga och manliga arbetsområdet. I sagalitteraturen betecknas vikingakvinnans arbete inom dörrkarmen som ”inom stock” och vikingamannens arbete utom dörrkarmen som ”utom stock”. (Jochens 1995: 117, 125.) I *Njals saga* finns det dock inga exempel som belyser dörrkarmen som skiljelinje. I *Eyrbyggjasagan* avgränsas vikingakvinnans arbetsområde påtagligt av vikingamannens arbetsområde, där beskrivs bland annat att Snorres mor uppehåller sig inom stock (se exempel 2).

(2) Snorre Torgrimsson satte nu bo på Helgafell, och hans mor bodde där inom stock och säte med honom (*Eyrbyggjasagan* 1963: 148–149).

Lagkulturen bröts oftast i sagorna eftersom vikingakvinnan var tvungen att passera gränsen och ta över mannens uppgifter utomhus. I *Laxdölasagan* beskrivs att vikingamannen brukade vara ute på plundringståg och överförde hela ansvaret till vikingakvinnan under sin frånvaro (se exempel 3). Sagans framställning av vikingamannen som sjöfarare bekräftas av Magnúsdóttir (2014: 69). Detta tyder på att plundringståg räknas till sanna historiska händelser. Exempel 3 hänvisar till vikingakvinnans uppgift som hushållsföreståndare under vikingamannens frånvaro. Denna framställning motsvarar även verkligheten. Enligt Ingelman-Sundberg (2004: 145) visade det vikingatida samhället stor respekt för vikingakvinnans arbete som husmor. Vikingakvinnan jobbade jämsides med vikingamannen eftersom vikingakvinnans arbete inte undervärderades. Detta fastställer, som konstaterats ovan, också Lönnroth (1976).

- (3) Det är sagt, att en vår talade Olav om för Torgerd att han ämnade sig utomlands. ”Jag vill gärna att du sköter vår gård och våra barn under tiden”, sade han. (*Laxdölasagan* 1963: 277.)

Exempel 3 demonstrerar tydligt att den lagstadgade arbetsfördelningen mellan vikingakvinnan och vikingamannen ofta missaktades. Den här ståndpunkten underbyggs med undersökningen av Catharina Ingelman-Sundberg (2004: 40) som beskriver att vikingakvinnan inte bara var ansvarig för textilarbetet och köksarbetet inomhus utan också för fisket och jakten utomhus, som egentligen hörde till mannens uppgifter. Arbetet delades alltså upp mellan kvinnan och mannen när det inte fanns tillräckligt med lämplig arbetskraft (Magnúsdóttir 2014: 69).

4.1.2 Arbetsfördelningens hierarki

Arbetsfördelningen berodde inte bara på lagen, utan också på den kulturella hierarkin. Hur hårt någon måste arbeta bottnar i personens status. (Jochens 1995: 121.) Sagorna beskriver huvudsakligen vikingamannens sociala rangordning närmare. Den högsta rangen hade husbonden. *Laxdölasagan* hänvisar till att husbonden samordnade karlarnas arbete utomhus (se exempel 4). Som påpekats ovan, bekräftas vikingamannens roll som hövding av Simek (1998).

- (4) [...] Gunnar, som skulle äga rum när han red ner till Öarna att se till sina huskarlars arbete (*Laxdölasagan* 1963: 303).

Husbonden måste exempelvis övervaka fisket och jagandet utomhus (se avsnitt 4.1.1). Hans söner tillhörde likaså gruppen av hög rang. De måste inte arbeta hårt liksom karlarna. I *Njals saga* rapporteras att husbonden och hans söner endast måste transportera hö och födoämnen som redan var färdigproducerade (se exempel 5).

- (5) Så gav han sig med sina söner upp till Torolfsfell, där de klövjade hö på femton hästar medan de lastade födoämnen på fem. (*Njals saga* 1964: 275.)

Som påpekats ovan, framställs den sociala ordningen genom sittplaceringen i sagorna. Vikingakvinnans sociala rangordning utkristalliserar sig genom placeringen vid matbordet i *Njals saga*. Närläsningen visar explicit vem som sitter på vilken plats och vem som har vilken position. Fokus ligger på den materiella kulturen, det vill säga på sittmöblerna som visar kvinnans position i verkligheten. Den viktigaste sittplatsen var högsätet som reserverades för den som respekterades mest. Den enda som fick sitta på denna plats var husbonden vilket *Njals saga* visar. Utgående från sagan kan man anta att husbonden förtjänade den allra största respekten eftersom han sitter i centrum (se exempel 6).

- (6) ”Du kommer att få din plats på den ringare bänken mitt emot Hruts högsäte”, [...] säger han (*Njals saga* 1964: 242).

En bröllopsfest i *Njals saga* ger en konkret bild av rangordningen. Sagan beskriver traditionen att de manliga familjemedlemmarna och hedersgästerna vanligtvis satt omkring husbonden. I sagan är det Gunnar som är brudgummen och omgiven av sina gäster (se exempel 7).

- (7) Gunnar hade en väldig mängd gäster och fördelade sittplatserna mellan dem på följande sätt. [...] Själv satt han mitt på ena långbänken med Tråen Sigfusson närmast sig inåt salen, sedan Ulv aurgode [...]. Närmast Gunnar utåt salen satt Njal [...] och efter honom Tores söner från Holt där österut. Tore själv ville sitta ytterst bland hedersgästerna [...]. (*Njals saga*: 1964: 255.)

Brölloppsscenen beskriver också vikingakvinnans position. Husbondens maka och hans döttrar hade en lägre status i hierarkin eftersom de satt separat från männen på en egen bänk. Tvärpallen är föremålet som associeras med vikingakvinnan. Sagan åskådliggör att bruden sitter på tvärpallen bredvid de kvinnliga familjemedlemmarna och kvinnliga gästerna (se exempel 8).

- (8) Bruden hade sitt säte mitt på tvärpallen med sin dotter Torgerd på sin ena sida och Åsgrim Ellida-Grimssons dotter Torhalla på den andra. (*Njals saga* 1964: 256.)

Det kan tolkas så att makan var den kvinna som förtjänade den största respekten eftersom hon också satt på en hedersplats. Det kan visserligen inte utläsas om brudens hedersplats hade samma värde som ett högsäte. I min sekundärlitteratur hittade jag inga hänvisningar till detta. Vad som talar emot är exempel 9, där det nämns att endast kvinnor som hörde till den kungliga familjen fick sitta i högsätet. Detta framgår av *Njals saga* där modern till Norges kung tog plats i högsätet (se exempel 9). Det kan bekräftas att kungens mor hade en högre status än husbondens maka eftersom Lönnroth (1976: 58) skriver att kungen befann sig högst i samhällets rangordning.

(9) Harald gråfäll styrde då Norge [...]. Hans mor hette Gunnhild [...]. Där var också Gunnhilds högsäte. (*Njals saga* 1964: 217–218.)

Tjänstepojkarna och tjänsteflickorna stod lägst på den sociala skalan (Lönnroth 1976: 58). Genom närläsningen av *Njals saga* kan inte utläsas om de fick sitta vid matbordet tillsammans med familjen. Underklassen omnämns bara i sagan när de genomförde arbetsuppgifter som exempel 4 ovan visar eller när de måste sköta ärenden (Heller 1958: 137). Utgående från *Eyrbyggjasagan* kan tolkas att vikingakvinnan hade en högre status än tjänstepersonalen eftersom hon hade rätten att tilldela arbetsuppgifter till underklassen (se exempel 10).

(10) Husfrun lät sända en man till Arnkel med underrättelse om Torolfs död (*Eyrbyggjasagan* 1963: 182).

I exempel 10 betecknas tjänstepojken anonymt som ”en man” medan männen med högre status nämns med sina riktiga namn. Tjänstepojkens anonymitet understryker kvinnans maktposition över underklassen. Enligt Jochens (1995: 126) tillhörde de anonyma kvinnorna arbetarklassen. Utgående från hennes undersökning kan det antas att de anonyma tjänstepojkarna även måste jobba hårdast.

Husfruns maktposition över tjänstefolket var så stor att hon även hade rätten att bestraffa tjänstepojkarna och tjänsteflickorna med döden. I *Njals saga* visas hennes makt genom den direkta anföringen (se exempel 11). Som konstaterats, visar sig enligt Hallberg (1969) husmoderns drivkraft i direkt anföring.

- (11) ”Skall du ställa dig som hederlig karl, du som har varit både tjuv och mördare, men nu skall du inte våga annat än ge dig dit, för annars låter jag dräpa dig.” (*Njals saga* 1964: 276.)

Materiella fynd, det vill säga en vikingatida gård, hittades i Vorbasse i Danmark som bekräftar sagans framställning av vikingarnas sociala position. Inredningsföremål, som till exempel vikingakvinnans härd, bevisar att husbonden satt med sin familj mitt i rummet omkring spiselden där det var varmast. Underklassen måste ta plats avsides från familjen. (Ödman 1993: 136–137.)

4.2 Vikingakvinnans arbetsuppgifter

I detta avsnitt ger jag en överblick över vilka arbetsuppgifter som vikingakvinnan utförde inomhus och utomhus. Jag analyserar även vilka arbetsutrymmen som fanns till förfogande för vikingakvinnan.

4.2.1 Inomhus

Vikingakvinnan tillbragte största delen av dagen inomhus för att hjälpa sina barn och sin make med kroppsvård, matlagning och vävning. En vikingakvinna behandlades med största respekt när hon inte lämnade hemmet och försörjde barnen och maken. (Ingelman-Sundberg 2004: 40.) Jochens (1995: 116) skriver att hushållets styrelse var det enda kvinnliga arbetet med prestige. Hur viktigt ett välskött hushåll var kommer också fram i *Njals saga* (se exempel 12).

- (12) Hildegunn stod ute och sade: ”Nu skall alla mina huskarlar vara ute och hälsa Flose när han rider i gård, men kvinnorna skall pynta inomhus och hänga upp bonader och reda till högsätet för honom” (*Njals saga* 1964: 361.)

Exempel 12 belyser att husmodern övertog hushållets ledning under makens frånvaro för att bevara husets rykte. Jag refererar till Hallbergs (1969) undersökning där han skriver

att protagonistens drivkraft kommer fram i direkta anföringar. Måkan delade hushållsuppgifter till tjänstepersonalen och de övriga kvinnliga familjemedlemmarna i direkt anföring för att förbereda makens hemkomst. Exemplet visar att vikingakvinnorna med lägre status tvingades att jobba hårdare än dem med högre rang. Denna skildring bekräftas av Magnúsdóttir (2014: 68).

4.2.1.1 Arbetsutrymmen

Den vikingatida gården och dess utrymmen nämns bara sporadiskt i Islänningasagorna. De flesta passager i Islänningasagorna hänvisar endast till vikingahusets huvudrum och inredning. Inblick i vikingakvinnans arbetsutrymmen ger materiella fynd. Vikingakvinnans inomhusarbete pågick huvudsakligen i huvudbyggnaden. Där fanns huvudrummet, ett vardagsrum som användes både som sovrum på natten och som uppehålls- och arbetsrum på dagen. Härdelden som användes för att laga mat placerades oftast i vardagsrummet. Frustugan befann sig i ett sidorum av huvudbyggnaden och var lika allsidig som vardagsrummet. Kvinnan använde rummet som uppehållsrum där vävarbeten genomfördes. Till gården hörde också ett förrådsrum som inrymdes i ett separat rum i huvudbyggnaden eller i en sidobyggnad där matvarorna förvarades. (Weinmann 1993: 305–313, 335–336.)

I *Njals saga* återfinns hänvisningarna till den vikingatida gården i hela sagan. I vilka utrymmen vikingakvinnan utförde sitt arbete kan vara knepigt att tolka. Vikingarnas arbetsrum beskrivs i allmänhet otydligt i *Njals saga* (se exempel 13).

- (13) En man hette Svan, och han bodde vid Bjarnarfjorden på en gård vid namn Svanshol (*Njals saga* 1964: 229).

Exempel 13 beskriver explicit att gården befinner sig vid Bjarnarfjorden och heter Svanshol, men inte vilka utrymmen som finns inomhus. Arbetsrummet nämns bara sporadiskt och oftast i samband med vikingamannen. Av *Njals saga* framgår att mannen får uppdraget att råna fatburen och sätta eld på den (se exempel 14).

- (14) ”Du skall där stjäla matvaror på två hästar och ta med dig smör och ost, och sedan skal du sätta eld på fatburen [...]” (*Njals saga*: 1964: 275–276).

Fatburen kan identifieras som vikingakvinnans arbetsområde. I exempel 14 ovan heter det också att smör och ost förvarades i denna byggnad. Som har jag konstaterat ovan i inledningen, nämns vikingakvinnan i form av föremål, speciellt genom uppräknings av bruksföremål eller produkter som producerades med hjälp av dessa. Det listas smör och ost som producerades av vikingakvinnan. Därför kan det antas att matvarorna förvarades efteråt av kvinnan i fatburen.

En annan passage i *Njals saga* belyser frustugan närmare. Den åskådliggör att Hallgerd sysslar med vardagliga arbetar i frustugan (se exempel 15).

- (15) Hallgerd hade en torvtäckt frustuga där hon ofta satt [...]. Styrkarkonorna gick in i frustugan. (*Njals saga* 1964: 270.)

I den första meningen av exempel 15 nämns frustugan som var kulturellt sett kvinnans egendom eftersom stugan tillhörde vikingakvinnan Hallgerd. Som jag beskriver ovan, påpekar Weinmann (1993) att frustugan kan identifieras som kvinnans uppehållsrum. Den andra meningen markerar tydligt den lagstadgade arbetsuppdelningen mellan vikingakvinnan och vikingamannen. Tiggarkvinnorna träder in i frustugan och passerar dörrkarmen. Dörrkarmen är, som påpekats, den formella skiljelinjen mellan vikingakvinnan och vikingamannen.

Huvudbyggnadens huvudrum står också i samband med vikingakvinnans arbetsområde. I *Njals saga* betecknas huvudrummet som sal vilket framgår av exempel 16. Husfrun Hildegunn beträder salen där vikingamännen uppehåller sig (se exempel 16).

- (16) Så satte sig Flose tillrätta och bad männen äta. Då kom Hildegunn in i salen [...] och maten buren från bordet. (*Njals saga* 1964: 361.)

Salen kan betraktas som huvudrum eftersom passagen beskriver vardagslivet som pågår i huvudrummet, som till exempel att männen äter. Som jag har konstaterat ovan, fungerade huvudrummet enligt Weinmann (1993) som uppehålls- och arbetsrum på

dagen. Lagkulturen hänvisar till att salen var ett av kvinnans arbetsrum. Det beskrivs att Hildegunn träder in i salen. Vikingakvinnan passerar dörrkarmen vilket symboliserar det lagstadgade arbetsområdet inomhus. Samma passage markerar också vilken typ av arbete vikingakvinnan genomförde i huvudrummet. Matsserveringen skildras passivt som demonstrerar enligt Jochens (1995) forskning att det var kvinnans ansvar att försörja familjen med mat.

4.2.1.2 Kroppsvård

I *Njals saga* hänvisas till att vikingakvinnan även hade ansvar för familjens kroppsvård. I sagan beskrivs att husmodern Bergtora ställde en tunna med vatten på bordet (se exempel 17).

(17) [...] Bergtora kom fram till bordet med ett tvättfat (*Njals saga* 1964: 257).

Den materiella kulturen refererar till att det var kvinnans uppgift att hjälpa familjemedlemmarna med att tvätta sig. Arbetsuppgiften associeras implicit med vikingakvinnan, det vill säga i form av ett tvättfat. Som konstaterats i inledningen, förknippas vikingakvinnan oftast just med bruksföremål. Jochens (1995) kommer till samma resultat i sin undersökning: att kvinnan fungerade som tjänare när familjen tvättade sig. Hon fastställer att vikingakvinnans huvuduppgift bestod av att hjälpa maken och barnen med att tvätta håret. Vikingakvinnan tog också hand om att familjen klädde av och klädde på sig före och efter kroppsvården. (Jochens 1995: 125–126.)

4.2.1.3 Vävarbete

Vävarbete i vikingatiden innebar att spinna garn och väva tyg (Ingelman-Sundberg 2004: 40). Enligt Thomsen (2014: 217) var vävarbetet den uppgift som krävdes mest tid. Vävarbete som typiskt kvinnoarbete beskrivs sporadiskt i *Njals saga*. Den tydligaste överblicken över denna uppgift ger materiella fynd om vävverktyg. Fynden i Oseberg

belägger att endast kvinnan var ansvarig för att producera textilier och de visar explicit vilka verktyg som var i bruk under arbetet. Bruksföremål som vanligtvis användes var till exempel vävkammar och saxar. (Almgren 1973: 195–196.) Med hjälp av vävverktyget tillverkade vikingakvinnan till exempel mantlar, kjolar och byxor för alla familjemedlemmar (Ingelman-Sundberg 2004: 40). Eftersom jag lägger fokus på vävarbetet i min avhandling undersöker jag denna tematik närmare i avsnitt 4.3.

4.2.1.4 Köksarbete

Enligt Jochens (1995: 120) var det vikingakvinnans plikt att tillaga och konservera livsmedel som mannen skaffade. Arbetsuppdelningen mellan vikingamannen och vikingakvinnan beskrivs detaljerat i *Njals saga*. I sagan är husfrun Hallgerd upprörd över att matförrådet börjar ta slut och uppmanar sin make att förnya förrådet. Hallgerd dyker upp som husfru och samordnar spiskammaren vilket understryker hennes ledande position inom hushållet (se exempel 18). Som påpekats ovan, var det enligt Jesch (1991) makans uppgift att styra hushållet.

- (18) När det vårades var förråden på upphällningen, och det saknades både torrfisk och mjöl i hushållet. Hallgerd gick till samtal med Torvald och sade: ”Inte borde du bara sitta med händerna i kors, för här behövs både torrfisk och mjöl i huset.” Torvald sade: ”Inte har jag skaffat hem mindre än jag alltid annars gjort, och det har brukat räcka till långt fram på sommaren. Hallgerd sade: ”Vad kommer det mig vid om du och far din svält er till välstånd?” Då blev Torvald vred och slog henne i ansiktet så det blödde. (*Njals saga* 1964: 229.)

Passagen visar explicit den lagstadgade skiljelinjen mellan det kvinnliga och manliga arbetsområdet. Mannen skaffade livsmedel, som fisk och mjöl. Kvinnans uppgift var att stanna hemma och laga mat med de ingredienser som mannen hade skaffat. Köksarbetet kommer jag att analysera närmare i avsnitt 4.4.

Som konstaterats, utlöste sagornas författare enligt Vésteinn Ólasons (2007) familjära konflikter i monotona vardagssituationer. I *Njals saga* hamnar protagonisterna Hallgerd och Torvald även i gräl. Detta visar enligt (De Vries: 1942) protagonisternas dåligt

förhållande till varandra. Hallgerds och Torvalds samtal börjar med en hetsig diskussion om att det inte fanns tillräckligt med mat hemma och slutade i att Torvald gav Hallgerd en örfil.

4.2.1 Utomhus

Vikingakvinnan var enligt lagboken ansvarig för mjölkningen utomhus (se avsnitt 3.1.1). Jochens (1995) visar att vikingakvinnans arbetsuppgifter utom stock inte begränsade sig på mjölkningen. Hennes undersökning markerar att de flesta av vikingakvinnans uppgifter började inomhus och fortsatte ute. Som påpekats, vävde vikingakvinnan textilierna i vävstugan. Textilierna måste också tvättas. För att kunna tvätta kläderna måste kvinnan passera dörrkarmen, eftersom tvätten av kläderna genomfördes i varma källor utomhus. Detsamma gällde också för kroppshygienen. Som sagt, att tvätta händer kunde kvinnan genomföra inomhus. Men när familjen önskade att ta ett bad måste kvinnan passera dörrkarmen, eftersom de tvättade sig i de varma källorna. (Jochens 1995: 122–124.)

4.2.1.1 Mjölkning

En av kvinnans huvuduppgifter utomhus var att mjölka djur vilket implicit beskrivs i *Njals saga* som typiskt kvinnligt arbete. I exempel 19 nämns att vikingakvinnorna befann sig fysiskt på mjölkningsplatsen. Det kan inte tolkas vilken vikingakvinna som tog över mjölkningen eftersom de beskrivs anonymt som "kvinnorna" (se exempel 19). Det kan antas att de kvinnor som hade en lägre position än husbondens maka mjölkade djuren. Magnúsdóttir (2014: 69) skriver att arbetarkvinnorna måste jobba hårt ute.

(19) Kvinnorna var där på mjölkningsplatsen (*Njals saga* 1964: 284).

Passagen hänvisar till att vikingakvinnorna mjölkade djur och därmed höll sig till lagboken. I *Njals saga* nämns också vilka typer av djur som skulle mjölkas. Sagan

beskriver explicit att kor och får säkerställde överlevnaden av en vikingafamilj (se exempel 20). Arnulf Krause (2006: 83) bekräftar att vikingarna födde upp djur.

(20) [...] den ene av dem levde av mjölkboskap och hade både kor och får i gården [...] (*Njals saga* 1964: 416).

Mjölknningen av kor och får genomfördes i fähus eller på bete. Under sommaren pågick mjölknningen på bete där djuren mjölkades två gånger om dagen. Under vintern bodde djuren i fähus. Stallbyggnaden befann sig utanför bostadshuset i en sidobyggnad. (Schönfeld 1902: 173–174, 235.)

4.2.1.2 Tvättning av textilier

Som påpekats ovan, genomfördes textilarbetet inte bara inomhus, utan också ute. Textilier som vävdes inomhus måste också tvättas. Närläsningen av *Njals saga* visar att sagan inte beskriver tvättningsprocessen av textilier. Tvättningen av textilier som vikingakvinnans arbetsuppgift nämns explicit i *Laxdölasagan*. I sagan såg vikingakvinnan Gudrun till att kläderna var rena (se exempel 21).

(21) [...] Gudrun gick ut från sätern. Hon vandrade nerför backen till en bäck som rinner där och började tvätta sitt linne. (*Laxdölasagan* 1963: 328.)

Passagen i exempel 21 demonstrerar att vikingakvinnan passerade dörrkarmen för att tvätta sitt linne. Textilierna rengjordes utomhus eftersom de varma källorna på Island lämpade sig för ändamålet året runt. Lördagar var tvättdagar. Kläderna tvättades framför allt de dagar när solen sken eftersom de nytvättade klädesplaggen torkade på ett klädstreck utomhus. (Jochens 1995: 123–124.)

4.3 Vävarbete

I avsnitt 4.3 analyseras vikingakvinnans roll som vävare närmare. I avsnitt 4.3.1 analyserar jag bland annat hur garnspinningen pågick. Jag undersöker också fårens

omsorg som är en del av garnspinningens förarbete. I avsnitt 4.3.2 förklaras vävstolens funktion. I avsnitt 4.3.3 undersöker jag vadmal, vikingatidens viktigaste vävningsalster.

4.3.1 Garnspinning

Det första steget i vävarbetet som vikingakvinnan genomförde var att spinna garn vilket framgår explicit av *Eyrbyggjasagan*. *Njals saga* hänvisar inte till garnspinningen. Den materiella kulturen i *Eyrbyggjasagan* framställer garnspinning som en typisk kvinnlig uppgift. Som jag har konstaterat tidigare, dyker vikingakvinnan upp i samband med bruksföremål i sagorna. I sagan spinner vikingakvinnan Katla garn med hjälp av en spinnrock (se exempel 22).

(22) De såg att Katla satt och spann garn på sin spinnrock (*Eyrbyggjasagan* 1963: 161).

Vikingagraven i Oseberg markerar vilka typer av material som användes för att producera garn. Där hittades fragment av naturfiber, ylle och siden som gavs som gravgåva. Materialet som användes för att producera garn av naturfiber var lin eller hampa. (Almgren 1973: 193.) Ylle tillverkades av fårull (Jochens 1995: 134). Siden var den enda produkten som vikingakvinnan inte producerade själv. Enligt Weinhold (1856: 161) skaffades siden genom plundringståg och handel utomlands. Den avlidne i Oseberg härstammade från en rik familj, och därför fick hon gravgåvor av bästa kvalitet (Jesch 1991: 31, 33).

Vikings föredrog ylle på grund av dess robusthet. Vikingatida gravar från olika håll i Norden visar att ylle var i bättre skick än naturfiber. Textilier av ylle har grävts upp i stora mängder, medan textilier av naturfiber bara påträffats i en liten utsträckning. (Almgren 1973: 193.)

Produktionen av fårull kunde inte genomföras utan förberedande arbete. Till dessa hörde fårens vallning och omsorg, det vill säga att klippa får (Jochens 1995: 135.) I fårens försörjning ingick enligt *Njals saga* också fårens vallning genom en fårherde och

torkningen av hö, närmare bestämt produceringen av fårens foder. Av sagan framgår explicit att en fårherde tog hand om vallning (se exempel 23) och hö torkades i form av höskörd (se exempel 24).

(23) Tord träffade Hallgerds fårherde [...] (*Njals saga* 1964: 265).

(24) Flose sade: "[...] var man först rider hem från tinget och ser om sin gård i sommar så länge höskörden på gödseltunen står på." (*Njals saga* 1964: 376–377.)

I *Njals saga* finns det inga hänvisningar till att vikingakvinnan befattade sig med fårens omsorg och vallning. I exempel 23 beskrivs att Hallgerds fårherde tog hand om vallning. Den kulturella hierarkin visar husfruns maktposition över underklassen (se avsnitt 4.1.2). Hallgerd tog inte ansvar för fårens vallning och överlämnade arbetet till en fårherde. I *Njals saga* framställs det dagliga arbetet med får endast som mansdominerat arbetsområde vilket framgår av exempel 24 ovan, där vikingamännen fick befälet att rida hem för att se till höskörden. Ett annat exempel i sagan skildrar att vikingamannen Skammkel är på väg till betet för att se efter fåren (se exempel 25).

(25) Nu är att säga om Skammkel, att han red efter får uppåt längs Rangån [...] (*Njals saga* 1964: 276).

Jochens (1995) visar däremot att fårens omsorg var allt annat än mansdominerat. Uppgiften att klippa får delades upp mellan vikingakvinnan och vikingamannen. Enligt henne delades arbetet på följande sätt: vikingamannen fångade fåren först och efteråt klipptes fåren av vikingakvinnan. (Jochens 1995: 135.) *Njals saga* beskriver bara implicit vikingakvinnans delaktighet i arbetet med fåren. Jochens (1995: 135) skriver att fårens omsorg inte nämns som en kvinnlig uppgift i sagalitteraturen. Av *Njals saga* framgår att vikingamannen tog hand om att fånga fåren. Vikingakvinnans roll i fårens omsorg beskrivs implicit. Vikingakvinnan Hallgerd uppehåller sig utomhus vilket kan vara ett indicium på att hon passerade dörrkarmen för att jobba med får (se exempel 26). Som konstaterats ovan, utförde vikingakvinnan textilarbetet både inom stock och utom stock. Fårens omsorg står i samband med textilarbetet som utfördes ute.

- (26) En höst hände det sig att böndernas fårskiljning gick ill, och Glum blev av med flera gällbaggar. Då sade Glum till Tjostolf: ”Gå upp i fjället med mina huskarlar och se om ni kan finna några av fåren.” [...] Hallgerd satt utomhus [...]. (*Njals saga*: 1964: 237.)

Efter fårens omsorg rengjordes och torkades ullen (Jochens 1995: 135). Denna arbetsuppgift nämns inte en enda gång i *Njals saga*. Tvättningen av textilier hörde enligt Jochens (1995) till vikingakvinnan (se avsnitt 3.2.1). Därför kan det antas att vikingakvinnan också genomförde rengöringen av ullen som enligt Jochens (1995: 136) vidarebearbetades till spanngarn.

Garn kunde spinnas med en slända. Almgren (1973) beskriver hanteringen med en slända. Ullen virades på spetsen av en pinne. Pinnen var tillräckligt lång för att man kunde klämma den fast mellan överarm och överkroppen. Början av ulltråden fixerades vid sländan som hängdes ner. Därefter började vikingakvinnan med båda händerna att rotera sländan och stegvis dra en tunn tråd ur fårullen som blev längre och längre (Almgren 1973: 193.)

4.3.2 Vävning

Vikingakvinnan fortsatte med vävningen efter att hon framställt garnet (Jochens 1995: 136). I *Njals saga* kan vävningen identifieras som arbetsområde för vikingakvinnan genom den materiella kulturen. I exempel 27 listas vävverktyg som vikingakvinnan använde för att kunna producera vävda tyg. I sagan beskrivs tolv kvinnor som sitter vid vävstolen och använder kroppsdelar och vapen som vävverktyg (se exempel 27).

- (27) Vävens varp
 är våldmäns tarmar,
 hängande vikterna
 huvud av män
 blaggarnsrafterna
 bloddränkta spjut,
 skjutbommen, järnskodd,
 skyttlarna åror;
 med svärden slår vi

segerväven
(*Njals saga* 1964: 451).

Vävverkyget som användes av vikingakvinnor skildras på ett absurt sätt i *Spjutkvädet*, en dikt som ingår i det sista kapitlet av *Njals saga*. Vikingakvinnorna använder kroppsdelar och vapen istället för vanliga vävverkyg, vilket beskrivs närmare i *Njals saga*: ”I stället för vävtyngder hängde där manshuvuden och till inslag och var det människotarmar, vävskeden var ett svärd och vävkammen en pil.” (*Njals saga* 1964: 451–453.)

Dikten börjar med en inledande berättelse där Dörrud observerar tolv ryttare som träder in i en vävstuga. Han följer ryttarna i spåret och ser att de tolv ryttarna är i själva verket kvinnor. Kvinnorna bygger upp en vävstol, men den är inte en vanlig vävstol. Kvinnorna använder kroppsdelar av krigarna som dog i Briansslaget som vävverkyg istället för vanligt vävverkyg. (De Vries 1942: 236.)

Efter den inledande berättelsen följer höjdpunkten. Kvinnorna börjar sjunga *Spjutkvädet* och väva samtidigt. *Spjutkvädet* består sammanlagt av elva strofer som skildrar Briansslaget på ett fantasifullt sätt. (Damsholt 1984: 87.) Relevant för min undersökning är den andra strofen som nämns i exempel 27 ovan. Där vävdes Briansslaget bildligt på vävstolen med hjälp av krigarnas vapen och kroppsdelar. Kvinnorna använder krigarnas tarmar som trådsikt i väv och krigarnas huvud som vävtyngder för att uppmärksamma krigarnas våldsdåd och omänsklighet. Vapnen och kroppsdelarna symboliserar den blodiga kampen och smälter ihop med vävtyget (De Vries 1942: 236; Damsholt 1984: 88; Jochens 1995: 137.)

Spjutkvädet är en av de betydelsefullaste medeltida källorna som belägger hur vikingakvinnans vävarbete pågick. Vikingatida vävstolar har inte bevarats. (Jochens 1995: 136.) En rekonstruktion av en vikingatida vävstol som baserar sig på fragment som hittades i vikingatida gravar visar Almgren (1973: 194–195).

Almgrens (1973) rekonstruktion av den vikingatida vävstolen visar att vävstolen bestod av två stöttor som sammanfogades genom en vävbom vid de övre kanterna. På tvärbjälken

fixerades en varptråd som hängde vertikalt. (Almgren 1973: 194.) I exempel 27 ovan beskrivs Spjutkvädets vävverktyg som vikingakvinnan använde som föremål för att kunna producera vävda tyg. Det hänvisas till ett huvud som användes i stället för vävtyngder. Vävtyngderna drog ner varptråden eftersom den måste vara sträckt (Almgren 1973: 194). Under vävningsprocessen sammanflätade vikingakvinnan varp och väft (Damsholt 1982). Samtidigt använde vikingakvinnan också vävsked och vävkam som hjälpmedel (Almgren 1973: 195–196). I exempel 27 nämns ett svärd som fungerade som vävsked. Med en vävsked höll vikingakvinnan ett tillräckligt mellanrum mellan varptrådarna vilket var nödvändigt för att varptråden inte kunde trassla ihop sig under vävningsprocessen (Almgren 1973: 195). I exempel 27 beskrivs också att vikingakvinnan gjorde bruk av en pil som vävkam. Med en vävkam kunde väven sammanfogas. (Almgren 1973: 196).

4.3.3 Vadmal som vävningsalster

Vadmal producerades av fårull som tovades för att få en vattenavvisande effekt. Vadmalstyget var ett av de viktigaste föremålen inom vikingatidens materiella kultur. Dels försäkrade vadmal som handelsvara den finansiella överlevnaden och dels kunde vikingakvinnan självproducera textilier som till exempel klädsel och tygväskor. (Jesch 1991: 18; Jochens 1995: 134.) I *Njals saga* åskådliggörs vikingakvinnan implicit som producent av vadmal. Av sagan framgår att Gunnhild får vadmal i present av Hrut. Sagan nämner slutprodukten som framställdes genom fårullen, med andra ord vadmal som vikingakvinnan vävde med vävstol (se exempel 28).

(28) Hrut gav henne i föräring hundra alnar vardagsvadmal och tolv varufällar, och Gunnhild tackade för gåvan (*Njals saga* 1964: 220).

Vilka typer av kläder vikingakvinnan framställde av vadmal beaktas i liten utsträckning i *Njals saga*. Närläsningen visar att vikingarna prioriterade ytterkläder av vadmal som skyddade mot dåligt väder. Ytterkläderna av vadmal bars över de fina kläderna vilket tydligt framgår av sagan. Där skildras att vikingamannens yrväderströja och livrock av vadmal skyddar hans fina kläder mot regn (se exempel 29). I *Laxdölasagan* nämns

explicit att vikingakvinnan även var klädd i yllekappa. Sagan demonstrerar att vikingakvinnan bar en yllevävskappa. (se exempel 30).

(29) ”Ytterst skall du bära en yrväderströja och under den en brunrandig livrock av enkelt vadmal. Under den skall du bära dina bästa kläder [...]” (*Njals saga* 1964: 242.)

(30) Hon var klädd i yllevävskappa med duk över huvudet (*Laxdölasagan* 1963: 362).

Vikingarnas arbetskläder beskrivs sällan i *Njals saga*. I sagan skildras endast klädsel av lyxtyg. Som konstaterats i inledningen, rapporterar sagorna om förmögna bönder. Det förklaras varför *Njals saga* lägger fokus på lyxkläder. I exempel 29 ovan heter det att vikingamannen bar fina kläder under sin livrock av vadmal. I *Njals saga* nämns explicit att lyxkläder producerades till exempel av päls som skaffades av vikingamannen utomlands (se exempel 31). Denna skildring motsvarar verkligheten. Som konstaterats i inledningen, skapade man rikedomar genom handel och plundrande. Av Jeschs (1991) forskning om vikingarnas kläder framgår att den vardagliga garderoben var enkel och bestod av ylle eller linne. Vikingakvinnan bar till exempel en lång klänning samt en halsduk. (Jesch 1991: 17–18.) Exempel 32 i *Laxdölasagan* bekräftar Jeschs (1991) resultat att vikingarna klädde sig med enkla vardagskläder. Där nämns explicit att vikingamannen bar byxor av linne (se exempel 32).

(31) Da sade Hrut till Osviv: ”För min egen del vill jag ge dig en präktig pälsfodermantel, som jag haft med från utlandet.” (*Njals saga* 1964: 232–233.)

(32) Han var iförd skjorta och linnebyxor [...] (*Laxdölasagan* 1963: 291).

Vadmal hade stort ekonomiskt värde eftersom den också fungerade som valuta (Jochens 1995: 147). *Njals saga* belyser vadmal tydligt som valuta. Där beräknades hur mycket vadmal som motsvarade en ring (se exempel 33).

(33) Ringen var så stor och så välgjord att den var värd tolv hundraden i brunrandigt vadmal (*Njals saga* 1964: 405).

Vadmal kunde ersätta silver som betalningsmedel. Silver som betalningsmedel i form av mynt infördes under landnamstiden. Efterfrågan på silver som valuta var visserligen inte stor. Det berodde på att silver inte var lätt att skaffa för de allra fattigaste. Vadmal kunde man däremot producera själv. Som måttenhet användes aln. En aln var ungefär längden av en mans underarm. (Weinhold 1856: 121, 123; Jochens 1995: 147–149.)

4.4 Köksarbetet

I detta avsnitt analyserar jag köksarbetet. I avsnitt 4.4.1 diskuteras vilka baslivsmedel vikingakvinnan behövde för att kunna laga mat för familjen och hur de nödvändiga livsmedlen skaffades. Överlevnaden säkerställdes huvudsakligen genom boskapsskötsel, spannmålsodlingen, fiske och bärplockning (Ödman 1993: 142). Vissa matprodukter, som till exempel torkad fisk, fungerade som handelsvaror (Sawyer 1993: 134). I min undersökning koncentrerar jag mig på fisk, kött och mjölk eftersom *Njals saga* fokuserar på dessa. I avsnitt 4.4.2 presenterar jag hur maträtterna tillagades och vilken köksutrustning som användes. I avsnitt 4.4.3 diskuteras matserveringen som innebär dukningen av bordet och vilka typer av disk vikingakvinnan använde för att kunna servera mat.

4.4.1 Matanskaffning

Närläsningen visar att det baslivsmedel som oftast omnämns i *Njals saga* är fisk. Sagan markerar att förrådsrummet var fullt med torrfisk något som åskådliggör att vikingakvinnan dukade fram fiskrätter (se avsnitt 4.2.1.4). Som konstaterats ovan, associeras förrådsrummet och matvarorna som lagrades där med vikingakvinnan. I *Njals saga* beskrivs explicit vilken typ av fisk som torkades och lagrades. I sagan uppmanades Njal av sin son att fånga lax (se exempel 34).

(34) ”Vi skall fånga ett par laxar, far” (*Njals saga* 1964: 271).

I *Njals saga* beskrivs implicit att det var vikingamannen som fiskade. Det skildras att vikingamannen Torvald ”rodde ut till Bjarnöarna” (*Njals saga* 1964: 230). Enligt *Laxdölasagan* åkte folk med båt till Bjarnöarna för att fiska eftersom i fjordregionen var fisket lönsamt året runt (se exempel 35). Denna beskrivning kan anses som faktum på grund av sagans geografiska skildringar (se avsnitt 3.1).

- (35) Det ligger en fiskeplats ute i Breidafjorden som heter Bjarnöarna. Dessa öar ägdes av många gårdar tillsammans och fisket där var mycket givande. Vid denna tid var det många som sökte sig ditut till fiske och fångst, så där var också fullt av folk alla årstider. (*Laxdölasagan* 1963: 248.)

Ett explicit exempel på att fisket genomfördes av vikingamannen finns i *Eyrbyggjasagan*. Där beskrivs att Torstein var en duktig fiskare (se exempel 36). Som påpekats ovan, bekräftas vikingamannens roll som fiskare av Magnúsdóttir (2014).

- (36) Torstein [...] var en idog man att dra till sig alla förnödenheter och befann sig för jämnan ute på fiskefärd (*Eyrbyggjasagan*: 1963: 145).

Njals saga ger ingen upplysning om fisket i sig. Materiella fynd visar dock att vikingamannen förfogade sig över ett specialredskap för att kunna fånga fiskar, nämligen fiskenät, fiskfällor och angelkrokar (Almgren 1973: 164). Dessutom hittades enligt Weinhold (1856: 73) ljuster i vikingatida gravar som speciellt användes för laxfångsten.

Till baslivsmedlen hörde enligt *Njals saga* också djurprodukter. Sagan ger en klar bild av att vikingakvinnan försörjde familjen med kött. Genom den materiella kulturen kan fastslås att vikingakvinnan serverade matprodukter, nämligen kött som hon hade lagat (se exempel 37).

- (37) [...] och all denna mat bars ut från bordet och in bars kött i stället (*Njals saga* 1964: 276).

Njals saga skildrar tydligt vilket slags kött tillreddes av vikingakvinnan. Det kan utläsas att till exempel nötkött och fårkött ingick i kosten. I exempel 20 ovan beskrevs att både kor och får säkrade överlevnaden av vikingafamiljen. Enligt Krause (2006: 83) fanns det

ett stort urval av kött genom boskapsavel. Han skriver att populära avelsdjur under vikingatiden var kor, får och grisar. I *Njals saga* beskrivs tydligt att avelsdjuren slaktades hemma på gården (se exempel 38).

(38) Det hade slaktats en ox på gården [...] (*Njals saga* 1964: 385).

Det framgår inte av exempel 38 om slaktningen hörde till vikingakvinnans eller vikingamannens arbetsområde. Det kan antas att vikingamannen tog över uppgiften att slakta djuren. Som påpekats tidigare, lagade vikingakvinnan enligt lagkulturen köttet inomhus som skaffades av vikingamannen. Köttkonsumtionen begränsade sig inte till avelsdjuren. Av *Laxdölasagan* framgår att vikingarna också konsumerade valkött. Det heter att vikingamännen Björn och Helge åkte ut tills havs för att fånga drivval (se exempel 39).

(39) Björn och Helge ville till Island [...] dessutom skulle där vara gott om drivval [...] (*Laxdölasagan* 1963: 234).

I *Njals saga* spelar också hästen en stor roll. Genom närläsning har jag inte hittat några indicier på att vikingakvinnan lagade hästkött. Som påpekats i inledningen, visar kvinnograven i Oseberg att hästen fungerade som transportmedel. I *Njals saga* beskrivs även att hästen använts som fortskaffningsmedel. I sagan rider Torvald och hans maka hem (se exempel 40).

(40) Torvald red hem från brudgillet med sin hustru, och med dem följde Tjostolf. Han höll sig tätt bredvid hennes häst [...]. (*Njals saga* 1964: 229.)

Vikingakvinnan försörjde familjen inte bara med djurens kött utan också med djurens mjölk. Exempel 19 ovan skildrar vikingakvinnans arbetsuppgift som mjölkare något som avslöjar att hon håller sig till lagboken i fråga om kvinnans arbetsområde. Vikingakvinnan mjölkade kor och får och exempel 19 ovan visar explicit att dessa hölls som mjölkdjur. Vikingakvinnan producerade mjölkprodukter som ost och smör vilket framgår av exempel 41. I sagan dyker vikingakvinnan explicit upp med namn, men hennes arbete beskrivs bara implicit genom den materiella kulturen. Där listas matvarorna ost och smör som vikingakvinnan producerade (se exempel 41). Som konstaterats i

inledningen, lägger sagorna enligt Jochens (1995) stor fokus på matprodukter som säkerställde överlevnaden.

(41) Hallgerd satte mat på bordet, och det kom in både ost och smör (*Njals saga* 1964: 276).

I *Eyrbyggjasagan* nämns också ”löpnad surmjölk” som mjölkprodukt (*Eyrbyggjasagan*: 1963: 204). Surmjölk ansågs som en enkel maträtt som bara lämpade sig för personligt bruk eller erbjöds till gäster med låg status. Som viktig mjölkprodukt gällde smör som användes som handelsvara eller färdkost. (Weinhold 1856: 144–145.)

4.4.2 Matlagning

Vikingakvinnan som matlagare framstår implicit genom den materiella kulturen i *Njals saga*. Scenen berättar om att vikingakvinnorna släckte spiselden (se exempel 42). Det kan antas att kvinnorna producerade ost eftersom de använde sur vassla för att släcka spiselden där osten tillverkades förut. Som konstaterat tidigare, tillagade kvinnan matprodukter med hjälp av bruksföremål, det vill säga osten är matprodukten och spiselden gäller som bruksföremål. Det kan inte explicit tolkas vem av de kvinnliga familjemedlemmarna som producerade ost. I sagan dyker arbetarna anonymt upp. Sagan hänsyftar nog på de vikingakvinnor som hade en lägre position än husbondens maka. Som konstaterats, visar Magnúsdóttirs (2014) undersökning att arbetarkvinnorna jobbade hårdast.

(42) Men kvinnorna hällde sur vassla över elden och släckte den (*Njals saga* 1964: 382).

Spiselden symboliserar husets träffpunkt där vikingarna lagade mat (Ödman 1993: 137). I *Eyrbyggjasagan* i exempel 43 skildras en scen där Kjartan och Turid arrangerar ett julkalas. Gästerna samlar sig kring spiselden och dricker öl tillsammans. I exempel 43 är vikingakvinnan som gästgivare anonymt. Det kan antas att det var vikingakvinnans uppgift att förbereda festmåltider till gästerna. Till exempel Lönnroths (1976) forskning

tydliggörs att vikingakvinnan lagade mat. I sagan dyker vikingakvinnan upp i form av ett bruksföremål, det vill säga sagan nämner bara vikingakvinnans spiseld där hon tillagade maträtter för gästerna (se exempel 43).

(43) De tog då ölet som var ämnat till julgästabudet [...] sedan satte de sig vid spiselden. (*Eyrbyggjasagan* 1963: 213–214.)

Vilka köksutrustningar som användes av vikingakvinnan beskrivs i liten utsträckning i mitt material. Almgren (1973) undersökte köksutrustningen närmare. Han skriver att vikingakvinnans kök var utrustat med enkla kokkärl. Materiella fynd i Oseberg visar att baslivsmedel som kött och fisk kokades i en kittel av järn eller koppar som hängdes över spiselden. Kött och fisk kunde också tillagas med hjälp av en enkel stekpanna. Matlagningsredskapen var även primitiva. Med gafflar och spett kunde vikingakvinnan vända kött- och fiskstycken i kokkärlet. (Almgren 1973: 179–181.) En hänvisning till att kött lagades i en kittel finns också i *Njals saga*. I sagan beskrivs att vikingamännen är på resa och lagar kött i en kittel (se exempel 44). Vikingamannen måste försörja sig själv under resorna eftersom vikingakvinnan höll sig hemma för att ta hand om hushållet (se avsnitt 4.1.1).

(44) Han stod och kokte kött i en stor kittel [...] (*Njals saga* 1964: 426).

Maträtterna som vikingakvinnan lagade beskrivs inte i detalj i *Njals saga*. Min sekundärlitteratur som till exempel Jochens (1995) analyserar vikingatidens maträtter även bara sporadiskt. Hon skriver att sagalitteraturen sällan rapporterar om mat (Jochens 1995: 126). Inblick i vikingatidens maträtter ger den materiella kulturen. Genom närläsningen kunde jag tolka följande: å ena sidan listar *Njals saga* färdigproducerade matvaror som lagrades i förrådsrummet som till exempel torrfisk i exempel 18 ovan. Å andra sidan uppräknas mat ingredienser som vikingakvinnan vidarebearbetade till matprodukter med hjälp av bruksföremål. I exempel 18 ovan nämns även ingrediensen mjöl som vikingakvinnan använde för att till exempel baka bröd. Spiselden är det bruksföremål som vikingakvinnan behövde för att kunna tillverka brödet som bakades över elden. (Almgren 1973: 181.)

Almgren (1973) beskriver tillagningssättet av fisk och kött tydligt på basis av köksutrustningar som hittats i vikingatida gravar. Kött och fisk kunde lagas på två olika sätt. Vikingakvinnan grillade eller kokade fisk och kött som åts genast därefter. Den andra metoden var konserveringen av livsmedel för att skapa ett vinterförråd. Vikingakvinnan konserverade livsmedel på följande sätt: fisk och kött måste först saltas. Därefter röktes eller torkades matprodukterna. (Almgren 1973: 181.) De konserverade matvarorna lagrades i spiskammaren vilket framgår explicit av *Eyrbyggjasagan* där man skildrar hur torrfisken staplades i spiskammaren (se exempel 45).

- (45) Det blev nu allt värre med rumsterandet inne i torrfiskammaren [...]. Så kom den tid när man måste hämta fisk ur förrådet. Man letade sig då upp till fiskstapelns topp, och mannen som klev ner bland torrfisken fick då se en svans sticka fram ur fiskhögen [...]. (*Eyrbyggjasagan* 1963: 214.)

Exempel 45 belyser att man hämtade torrfisken fram spiskammaren vid mattiderna som direkt kunde serveras eftersom den var färdig att ätas. Vikingatida maträtter var enkla och åts vanligtvis utan tillbehör. Fisk och kött serverades oftast med smör. Vid dåliga tider serverades enkla måltider, som till exempel surmjölk och ost (Weinhold 1856: 144–145; Jochens 1995: 128–130.) Dåliga tider orsakades genom missväxt som utlöste brist på mat och hö. I *Njals saga* skildras missväxten på följande vis (se exempel 46):

- (46) Vid denna tid blev det så svår missväxt att folk saknade både hö och matvaror, och det var så i alla bygder (*Njals saga* 1964: 274).

Exempel 46 beskriver att missväxt ledde till foderbrist. Utan hö kunde djuren inte födas. Det betydde att vikingarna måste slakta djuren genast och kunde inte skapa ett förråd av djurprodukter. (Jochens 1995: 129.)

4.4.3 Matsservering

I *Njals saga* talas i detalj om matsservering som var vikingakvinnans uppgift. Sagan beskriver en bröllofsfest där husfruarna Torhild och Bergtora serverade mat till bröllopgästerna (se exempel 47). Den materiella kulturen belyser vikingakvinnans roll

som matsserverare. Vikingakvinnan dukade fram maträtter som förut lagades på härdelden. I *Eyrbyggjasagan* skildras varför matsserveringen ansågs som ett prestigefyllt arbete. I exempel 48 förtjänade husfrun mycket respekt när matbordet var täckt med delikatesser. Genom att servera mat kunde vikingakvinnan bevara husets rykte (se exempel 48).

(47) [...] alla blev de av Gunnar bjudna till bröllopet. [...] Torhild gick och passade upp, och hon och Bergtora satte maten på bordet. (*Njals saga* 1964: 255–256.)

(48) [...] där stod alltid bord dukat med mat på, och envar fick äta därav som han ville. För den sakens skull fick hon anseende som en stor hövdingakvinna. (*Eyrbyggjasagan* 1963: 142.)

Vikingakvinnan började med att dukat bordet. Först togs fram borden som placerades framför sittbänkarna under måltiderna (Simek 1998: 88). Detta är också fallet i *Njals saga*. Flose och hans följe församlar sig hemma hos honom och matbordet tags fram (se exempel 49).

(49) Sedan togs borden fram och Flose och hans följe fick handtvätt. Flose såg på handklädet som var hål alltsammans och avrivet i ena enden. Han kastade det på bänken och ville inte torka sig med det utan rev ett stycke av bordduken som han först torkade av sig själv med, sedan kastade till sina män. [...] Så satte sig Flose tillrätta och bad mannen äta. (*Njals saga* 1964: 361.)

Det framgår inte av exempel 49 vem som placerade matbordet vid sittbänkarna. Det kan antas att det var vikingakvinnans arbetsuppgift. Som påpekats, ansvarade vikingakvinnan enligt Jochens (1995) för alla arbetsuppgifter inom stock (se avsnitt 4.1.1). Att ta hand om hushållet innebar nog också att ta fram och duka bordet.

Njals saga belyser inte vikingakvinnans matservis närmare. Materiella fynd visar att matservisen som användes för att duka bordet var primitivt. I Oseberg hittades till exempel en enkel träbricka som fungerade som tallrik. (Almgren 1973: 181.) I *Eyrbyggjasagan* beskrivas dessutom tydligt drickkulturen. Vikingarna hade för vana att

dricka ur ett djurhorn (se exempel 50). Detta beläggas också genom materiella fynd i vikingatida gravar (Simek 1993: 88).

(50) Inne i berget såg han stora eldar flamma och hörde därifrån mycket glam och kluckande av dryckeshorn [...] (*Eyrbyggjasagan* 1963: 145).

Om vikingakvinnan ägde matbestick kan inte utläsas av *Njals saga*. I sagan finns det inte en enda passage som skulle nämna gaffeln eller skeden. Kniven associeras i sagan inte med matbesticken, utan den nämns endast i form av kampvapen. I sagan kämpar Torvald mot Tjostolf med ett handsaxsvärd (se exempel 51).

(51) Torvald fick fatt i ett handsaxsvärd som låg bredvid honom och hägg ut mot Tjostolf [...] (*Njals saga* 1964: 230).

I mitt sekundärmaterial beskrivs att matbesticken först infördes efter vikingatiden. Under vikingatiden brukade vikingarna använda enkla bordsbestick av trä eller horn. Det var vanligt att äta måltiderna med fingrarna och kniven. Flytande kost åts sällan med en sked, i stället dracks den oftast av en skål. (Almgren 1973: 181; Simek 1998: 88.) I *Eyrbyggjasagan* återfinns en explicit beskrivning av en sked. I sagan talas om att husfrun Tordis serverade maten samt en sked till Eyjolf (se exempel 52). Det kan visserligen inte utläsas om skeden fungerade som sopslev för att portionera ut gröten eller som redskap för att kunna få gröten i sig. Materiella fynd i Oseberg visar att Tordis använde skeden som slev för att lägga upp maten (Almgren 1973: 184).

(52) Tordis bar in ett litet gröttråg på bordet och höll tillika i en sked, och när hon sedan satte fram det Eyjolf, föll skeden ur hennes hand” (*Eyrbyggjasagan* 1963: 147).

Njals saga ger inte inblick i vikingakvinnans serveringsservis. I sagan beskrivs tydligt att Torhild och Bergtora serverar maten till bordet, men inte vilken serveringsservis de använde för att kunna duka fram maträtterna. Det framgår av exempel 52 i *Eyrbyggjasagan* att husfrun Tordis ägde ett tråg för att kunna duka fram maten. Utgrävningar i Oseberg markerar att serveringsservisen var liksom matbesticken och matservisen enkel och oftast bestod av trä. Vikingakvinnan använde som Tordis i sagan tråg för att kunna servera soppa eller gröt. (Almgren 1973: 184.)

Före maten serverades måste vikingakvinnan sköta om att familjen tvättade händerna. I exempel 49 ovan beskrivs implicit att vikingakvinnan hjälpte Flose och hans följe med kroppsvården. Som sagt, fungerade vikingakvinnan som tjänare i fråga om kroppshygienen (se avsnitt 4.2.1.2). Denna uppgift ingår i vikingakvinnans arbetsuppgift genom den materiella kulturen. Det nämns ett föremål som vikingakvinnan behövde för att kunna genomföra denna uppgift. Ett handkläde finns på bordet för att torka av vikingamännens händer. I exempel 17 ovan skildras dessutom att vikingakvinnan ställde ett tvättfat på bordet något som visar att det fanns ett eget kärl för att kunna tvätta sig

I exempel 49 ovan skildras ett familjegräl för att utlösa enligt Ólason (2007) en konflikt i en vanlig vardagssituation. Att tvätta händerna är en vanlig vardagshändelse. Flose vägrar att använda handduken eftersom den är försedd med hål. Istället river han bordduken sönder och använder ett stycke som handduk. Flose har börjat lugna sig efter konflikten och ber sina gäster börja äta.

Festmåltiden bestod i regel av flera rätter (Simek 1998: 88), vilket inte beskrivs i *Njals saga*. Sagan skildrar framför allt vardagsmaten som i exempel 44 ovan, där vikingamannen kokade kött i en kittel. I exempel 47 ovan heter det bara att Torhild och Bergtora sätter maten på bordet under bröllopfesten. Enligt Simek (1998: 88) serverades till exempel soppa som förrätt. Till huvudrätt fanns det till exempel kött, fisk och bröd.

Julkalaset, som nämns i exempel 43 ovan, hänvisar dessutom till att vikingarna sitter omkring spiselden. Sittplaceringen och personernas status skildras även i *Eyrbyggjasagan*. Husbonden och hans hedersgäster har den högsta positionen och får ta plats omkring långelden och hemmafolket omkring den mindre elden (se exempel 53). Simek (1998) nämner att vikingarna med en låg status inte sitter på samma plats som vikingarna med högst position (se avsnitt 3.1). Utgående från Simeks (1998) undersökning kan man anta att vikingakvinnan hör till hemmafolket som sitter vid den mindre elden.

- (53) Det gick då på så vis att Torodd och de andra satt sig vid långelden och hemmafolket vid den mindre brasan, och så var det under hela julen (*Eyrbyggjasagan* 1963: 214).

Efter måltiderna dukades av och borden togs bort vilket demonstreras i *Njals saga*. I sagan markeras vikingakvinnans arbetsuppgift i passiv form ”borden var borttagna” (se exempel 54). Här visar sig Jochens (1995) forskningsresultat att vikingakvinnans arbete skildras passivt i sagorna.

(54) Grim och Helge kom hem innan borden var borttagna [...] (*Njals saga* 1964: 380).

Efter att borden togs bort fortsatte sällskapet med dryckesspel med öl (Simek 1998: 88). Vikingakvinnan presenteras implicit som ölbryggare genom den materiella kulturen i exempel 43 ovan. Där serveras öl på julbanketten som bryggdes av vikingakvinnan. Detta bekräftas av Jochens (1995: 107) som skriver i sin undersökning att vikingakvinnan tog hand om ölproduktionen. Enligt Weinhold (1856: 153, 155) ansågs en vikingakvinna som duktig hushållerska när hon försörjde gästerna med öl.

5 SLUTDISKUSSION

Syftet av min avhandling pro gradu har varit att analysera vikingakvinnan som husmor i *Njals saga*. För att kunna uppnå avhandlingens syfte har jag undersökt hur man i *Njals saga* skildrar vikingakvinnan som husmor och vilken typ av hushållsarbete som kan sägas vara typiskt kvinnligt i materialet. Som metod har jag använt en filologisk närläsning för att kunna undersöka hur textens språk reflekterar vikingakvinnan kulturellt. Jag har valt att avgränsa mig till vikingakvinnans köks- och vävarbete. Min undersökning visar att vissa arbetsområden av vikingakvinnan beskrivs implicit i *Njals saga*. Dessa har kompletterats genom sekundärlitteratur samt en jämförelse med *Eyrbyggjasagan* och *Laxdölasagan*. Jag har utgått från Jochens (1995) studie om vikingakvinnan. Hennes forskning om vikingakvinnans väv- och köksarbete har varit mycket relevant för att kunna besvara mina forskningsfrågor. Jag har också varit mycket intresserat av Almgrens (1973) forskning som ger en fördjupande inblick i vikingatidens hushållsföremål.

Resultatet visar att vikingakvinnans hushållsarbete huvudsakligen granskas genom kulturella aspekter i *Njals saga*, det vill säga genom den materiella kulturen. Vikingakvinnan som husmor skildras oftast anonymt, som bruksföremål, i *Njals saga*. Närläsningen visar att vikingakvinnans hushållsarbete skildras i form av hushållsföremål och produkter som producerades med hjälp av dessa. Eftersom vikingakvinnans arbete framställs som föremål i *Njals saga* har det varit utmanande att tolka vilka arbetsuppgifter i hushållet som särskilt utfördes av vikingakvinnan. På basis av vikingarnas lagbok *Grágás* kan väv- och köksarbetet tilldelas vikingakvinnan. Lagboken lagstadgade vikingakvinnans arbetsuppgifter framför allt inomhus. Till dessa hörde enligt Jochens (1995) bland annat att försörja familjen med mat och väva textilier. Weinmanns (1993) studie bekräftar också att vikingakvinnans arbete framför allt pågick inom stock, det vill säga vikingakvinnan vävde i vävstugan och lagade mat i vardagsrummet.

I *Njals saga* listas vävutensilier som skildrar vikingakvinnans vävarbete i detalj. Det framgår av sagan att vikingakvinnan använde vävtyngder, en vävsked och en vävkam för att kunna väva vadmalstyg. *Njal saga* lägger fokus på vadmalstyget eftersom vadmal nämns i form av handelsvara och klädesplagg i sagan. Jochens (1995) bekräftar att vadmal

gällde som viktig produkt under vikingatiden. Hon argumenterar att vadmal var den produkt som försäkrade den finansiella överlevnaden av vikingafamiljen. Analysen har kompletterats genom Almgrens (1973) forskning om den vikingatida vävstolen. I *Njals saga* finns inga belägg för hur en vävstol såg ut. Fårens vallning, som även hörde till vävarbetet, skildras explicit som en mansdominerad arbetsuppgift i *Njals saga*. Jag har refererat till Jochens (1995) som beskriver att denna uppgift delades mellan kvinnan och mannen. Hon ger även en klar bild av att textilarbetet genomfördes både inom stock och utom stock.

Matlagningen skildras bara i liten utsträckning i *Njals saga* vilket bekräftar Jochens (1995) forskning att mat bara sporadiskt omnämns i sagalitteraturen. Vilka maträtter serverades kan ändå tolkas av *Njals saga* genom den materiella kulturen. Genom närläsning kunde jag analysera vikingakvinnans roll som matlagare. Vikingakvinnans arbete kan associeras med färdigproducerade matvaror som lagrades i spiskammaren respektive matingredienser som tillverkades till maträtter. Man kan utläsa att *Njals saga* huvudsakligen lägger fokus på fisk. I sagan skildras till exempel att torrfisk lagrades i spiskammaren. Almgrens (1973) studie förklarar varför fisk ansågs som en viktig matprodukt i *Njals saga*. Vikingakvinnan konserverade fisk och kött eftersom produkterna kunde lagras i spiskammaren för att skapa ett vinterförråd. I fråga om vikingakvinnans köksredskap har jag även konsulterat Almgren (1973) som bekräftar vikingakvinnans uppgift som matlagare genom den materiella kulturen. Han konstaterar att maträtterna kunde lagas med hjälp av pannor, gafflar och spett.

Matanskaffningen räknades till det manliga arbetsområdet. Jag har valt att ändå undersöka denna tematik för att hänvisa till Jochens (1995) studie som beskriver att vikingakvinnan lagade mat med de matprodukter som vikingamannen skaffade. Som konstaterats, hänvisar speciellt torrfisk till att denna arbetsuppgift delades upp mellan vikingakvinnan och vikingamannen. *Njals saga* skildrar explicit att vikingamannen var ansvarig för fisket. Sagan beskriver dessutom tydligt att torrfisk lagrades i spiskammaren. Som tidigare sagt, associeras spiskammaren och torrfisk med vikingakvinnan.

Jochens (1995) fastställer att vikingakvinnan som matsserverare beskrivs i passiv form i sagorna. Hennes undersökning spelar inte någon stor roll för min avhandling. I *Njals saga* återfinns bara få exempel som skildrar vikingakvinnans hushållsarbete på detta vis. *Njals saga* belyser vikingakvinnan som matsserverare huvudsakligen genom kulturella aspekter, närmare sagt genom den materiella kulturen. I *Njal saga* listas framför allt matprodukter som vikingakvinnan dukade fram. I sagan serverade vikingakvinnan oftast enkla maträtter som ost och smör. Som konstaterats, ansågs mjölkprodukter enligt Weinhold (1856) som en vanlig vardagsrätt.

Hur hårt någon måste arbeta bottnar i personens rang. Den vikingakvinna som har en ledande funktion i samband med hushållsarbetet i *Njals saga* är husbondens maka. Makans ledande funktion kan identifieras genom språkliga särdrag Jag kunde utläsa att ett ofta förekommande språkligt särdrag i *Njal saga* är den direkta anföringen. Med hjälp av Hallberg (1969) kan det tolkas så att makan tilldelade arbetsuppgifter i direkt anföring för att styra hushållet och bevara familjens goda rykte.

Genom närläsningen får man som läsare intrycket att vikingakvinnorna med låg status behandlades som tjänare i *Njals saga*. Detta kan argumenteras med att vikingakvinnor med lägre status betecknas oftast anonymt och var tvungna att utföra husmoderns befäl. I sagan måste de anonyma kvinnorna ta över uppgifter som ansågs som besvärligt. Magnúsdóttir (2014) poängterar att arbetarkvinnorna måste jobba hårt utom stock. I *Njals saga* gällde till exempel mjölkningen som en besvärlig uppgift. Sagan skildras explicit att denna arbetsuppgift utfördes av den anonyma arbetarklassen ute.

Vikingakvinnans position i samhället kan även fastställas genom den materiella kulturen. I *Njals saga* skildras sittmöblerna som också ger en konkret bild av vikingakvinnans status. Husmodern tog plats på en hedersplats i centrum och var omgiven av de kvinnliga familjemedlemmarna med lägre status. Kvinnorna med lägst status satt avsides av vikingafamiljen.

Med hjälp av sekundärlitteratur kan man fastställa att framställningen av den svaga vikingakvinnan inte motsvarar verkligheten. Vikingakvinnans roll som tjänare i *Njals*

saga återspeglar den medeltida kvinnobilden av den underdåniga kvinnan som Ingelman-Sundberg (2004) beskriver i sin forskning. Sagan skildras framför allt ur ett manligt perspektiv och vikingakvinnan jämfördes inte med vikingamannen. Jag hänvisar till Lönnroth (1976) som håller med att samhället präglades av en hierarkisk struktur, men vikingakvinnan behandlades inte som en undersåte. Han argumenterar att vikingafamiljen fungerade som enhet på grund av samhällets kriminella handlingar.

Vidare forskning kan vara en undersökning av vikingakvinnan som krigare och handlare. Med tanke på att vikingakvinnan hade flera uppgifter än hushållsarbetet kan det vara intressant att fördjupa sig i detta ämne. Løkka (2014: 30) skriver att det är viktigt att man löser sig från könsrelaterade undersökningar som endast belyser den traditionella könsrollen i sagalitteraturen.

LITTERATUR

- Almgren, Bertil (1973). *Vikingen*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Bäckvall, Maja (2017). Description and Reconstruction. An Alternative Categorization of Philological Approaches. In: Harry Lönroth (ed.). *Philology Matters! Essays on the Art of Reading Slowly*. Leiden, Boston: Brill.
- Byock, Jesse (1990). *Medieval Iceland: Society, Sagas, and Power*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Carlquist, Jonas (2017). Philology as Explanation for Historical Contexts. In: Harry Lönroth (ed.). *Philology Matters! Essays on the Art of Reading Slowly*. Leiden, Boston: Brill.
- Clunies-Ross, Margaret (2010). *The Cambridge Introduction to The Old Norse-Icelandic Saga*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Damsholt, Nanna (1984). The Role of Icelandic Women in the Sagas and in the Production of Homespun Cloth. *Scandinavian Journal of History*: 9 (2–3), 75–90.
- Egil Skallagrimssons saga* (1962). De isländska sagorna. Bd. 1. Övers. Åke Ohlmarks. Stockholm: Steinsviks Bokförlag.
- De Vries, Jan (1941). Altnordische Literaturgeschichte. In: Hermann Paul (Hrsg.). *Grundriss der germanischen Philologie*. Bd. 1. Berlin, Leipzig: Walter de Gruyter & Co.
- De Vries, Jan (1942). Altnordische Literaturgeschichte. In: Hermann Paul (Hrsg.). *Grundriss der germanischen Philologie*. Bd. 2. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Driscoll, Matthew James (2010). The words on the page: Thoughts on Philology. Old and New. In: Judy Quinn & Emily Lethbridge (ed.). *Creating the medieval saga: versions, variability and editorial interpretations of old Norse saga literature*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Ebel, Else (1994). Fiktion und Realität in den Vínlandsagas. In: Heiko Uecker (Hrsg.). *Studien zum Altgermanischen. Festschrift für Heinrich Becker*. Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Bd. 11. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Ejvegård, Rolf (2012). *Vetenskaplig metod*. 4:e upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Eyrbyggjasagan* (1963). De isländska sagorna. Övers. Åke Ohlmarks. Bd. 2. Stockholm: Steinsviks Bokförlag.

- Friðriksdóttir, Jóhanna Katrín (2013). *Women in Old Norse Literature: Bodies, Words, and Power*. New York: Palgrave Macmillan.
- Grágás (1870). Islændernes lovbog i fristatens tid. Fjerde del. Oversat af Vilhjálmur Finsen. Kjøbenhavn: Brødrene Berlings bogtrykkeri. [Citerat: 20.3.2020]. Tillgänglig: <https://archive.org/details/grgisislndernesl00icelgoog>
- Hallberg, Peter (1969). *Den isländska sagan*. 2:a upplagan. Stockholm: Läromedelsförlagen.
- Haugen, Odd Einar (2004). Einleitung. In: Odd Einar Haugen (Hrsg.). *Altnordische Philologie. Norwegen und Island*. (Handbok i norrøn filologi, översatt av Astrid van Nahl). Berlin: Walter de Gruyter.
- Heller, Rolf (1958). Die literarische Darstellung der Frau in den Isländersagas. In: Walter Baetke (Hrsg.). *Saga. Untersuchung zur nordischen Literatur- und Sprachgeschichte*. Heft 2. Halle (Saale): Max Niemeyer Verlag.
- Henrikson, Alf (1981). *Isländsk historia*. Stockholm: Bonnier.
- Ingelman-Sundberg, Catharina (2004). *Forntida kvinnor. Jägare, vikingahustru och prästinna*. Stockholm: Prisma.
- Jakobsson, Ármann (2015). Ingen tid för diskussion. Norrön forskning på 1900-talet speglad i Lars Lönnroths karriär. *Nordisk Tidskrift. För vetenskap, konst och industri*. Utgiven av Letterstedtska Föreningen. Årg. 91: Häfte 4, 485–494. [Citerat: 01.03.2020]. Tillgänglig: http://www.letterstedtska.org/wp-content/uploads/2015/12/NT4-15_webb.pdf
- Jesch, Judith (1991). *Women in the Viking Age*. Woodbridge: The Boydell Press.
- Jesch, Judith (2014). Women and Identities. I: Nancy Coleman & Nanna Løkka (red.). *Kvinner i vikingtid. Vikingatidens kvinnor*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Jochens, Jenny (1995). *Women in Old Norse Society*. London: Cornell University Press.
- Jochens, Jenny (1996). *Old Norse Images of Women*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Johansson, Karl Gustav (2017). Intertextuality and the Oral Continuum. The Multidisciplinary Challenge to Philology. In: Harry Lönnroth (ed.). *Philology Matters! Essays on the Art of Reading Slowly*. Leiden and Boston: Brill.
- Krause, Arnulf (2006). *Die Welt der Wikinger*. Frankfurt, New York: Campus Verlag.

- Krause, Wolfgang (1926). Die Frau in der Sprache der altisländischen Familiengeschichte. In: *Ergänzungshefte zur Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiet der indogermanischen Sprachen*. Nr. 4. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Korkmak Ögmundarsons saga* (1963). De isländska sagorna. Bd. 3. Övers. Åke Ohlmarks. Stockholm: Steinsviks Bokförlag.
- Larsson, Gabriela Bjarne (2003). Kvinnor, manlighet och hushåll 1350–1500. I: Maria Ågren (red.). *Hans & Hennes. Genus och egendom i Sverige från vikingatid till nutid*. Uppsala: Reklam & Katalogtryck.
- Laxdölasagan* (1963). De isländska sagorna. Bd. 2. Övers. Åke Ohlmarks. Stockholm: Steinsviks Bokförlag.
- Dahl, Alva & Lars Kleberg (2020). *Åke Ohlmarks, 1911–1984*. I: Svenskt översättarlexikon. [Citerat: 31.7.2020]. Tillgänglig: https://litteraturbanken.se/%C3%B6vers%C3%A4ttarlexikon/artiklar/%C3%85ke_Ohlmarks
- Lönnroth, Harry (2016). Filologi i Facebook tidevarv – vad, hur och varför? I: Daniel Andersson, Lars-Erik Edlund, Susanne Haugen & Asbjørg Westum (red.). *Studier i svensk språkhistoria 13. Historia och språkhistoria*. Umeå: Umeå universitet & Kungl. Skytteanska Samfundet. [Citerat: 01.03.2020]. Tillgänglig: <http://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:932550/FULLTEXT01.pdf>
- Lönnroth, Harry (2020). *Philology*. In: Oxford Research Encyclopedias. [Citerat: 14.8.2020]. Tillgänglig: <https://oxfordre.com/literature/view/10.1093/acrefore/9780190201098.001.0001/acrefore-9780190201098-e-999>
- Lönnroth, Lars (1976). *Njáls saga. A Critical Introduction*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Løkka, Nanna (2014). Vikingtidskvinnen i ettertidens lys. I: Nancy Coleman & Nanna Løkka (red.). *Kvinner i vikingtid. Vikingatidens kvinnor*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Magnúsdóttir, Auður (2014). Kvinnor i sagorna. I: Nancy Coleman & Nanna Løkka (red.). *Kvinner i vikingtid. Vikingatidens kvinnor*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Mundt, Marina (2000). Skiftende syn på Njáls saga. In: Heinrich Beck & Else Ebel (Hrsg.). *Studien zur Isländersaga. Festschrift für Rolf Heller*. Berlin: Walter de Gruyter.

- Mattlener, Monika (2006). Wirkungsgeschichte Sagaliteratur. Von einem literarischen Genre und dessen Besonderheit bis heute. In: Peter Brandt, Werner Daum & Miriam Horn (Hrsg.). *Der skandinavische Weg in die Moderne. Beiträge zur Geschichte Norwegens und Schwedens vom Spätmittelalter bis ins 20. Jahrhundert*. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag.
- Njals saga* (1964) De isländska sagorna. Bd. 5. Övers. Åke Ohlmarks. Bd. 5. Stockholm: Steinsviks Bokförlag.
- Olrik, Axel (1908). Island und seine Sagas. In: Walter Baetke (Hrsg.) 1974. *Die Isländersaga*. Wege der Forschung. Bd. CLI. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Palm, Rune (2010). *Vikingarnas språk, 750–1100*. 2:a upplagan. Stockholm: Norstedts.
- Pollock, Sheldon (2015). Essays zu Literatur, Sprache und Macht in Indien und Europa. (Übersetzt von Brigitte Schöning). In: Christoph König & Nikolaus Wegmann (Hrsg.). *Philologien. Theorie – Praxis – Geschichte*. Göttingen: Wallstein Verlag.
- Sawyer, Peter (1971). *The Age of the Vikings*. 2nd edition. London: Arnold.
- Sawyer, Peter (1993). Ekonomi och bebyggelse. I: Else Roesdahl (red.). *Viking og Hvidekrist. Norden og Europa 800–1200*. Nordisk Ministerråd i samarbejde med Europarådet. 2. opl. Uddevalla: Bohusläningens Boktryckeri AB.
- Schönfeld, Emil Christian Dagobert (1902). *Der isländische Bauernhof und sein Betrieb zur Sagazeit. Nach den Quellen dargestellt*. Strassburg: Trübner.
- Simek, Rudolf (1998). *Die Wikinger*. München: C.H. Beck.
- Staecker, Jörn (2009). Geschlecht, Alter und materielle Kultur. Das Beispiel Birka. In: Sebastian Brather, Dieter Geuenich & Christoph Huth (Hrsg.). *Historia archaeologica*. Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Bd. 70. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Thomsen, Birgit (2014). *Kvinder og klær*. I: Nancy Coleman & Nanna Løkka (red.). *Kvinner i vikingtid. Vikingatidens kvinner*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Vatnsdölasagan* (1964). De isländska sagorna. Bd. 4. Övers. av Åke Ohlmarks. Stockholm: Steinsviks Bokförlag.
- Weinhold, Karl (1856). *Altnordisches Leben*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.

- Weinmann, Cornelia (1994). Der Hausbau in Skandinavien vom Neolithikum bis zum Mittelalter. In: Stefan Sonderegger (Hrsg.). *Quellen und Forschungen zur Sprach- und Kulturgeschichte der germanischen Völker*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Williams, Henrik (2009). Förnyad filologi. Filologins rötter. I: Seyyed Mohammad Fazlhashemi & Eva Österberg (red.). *Omodernt. Människor och tankar i förmodern tid*. Lund: Nordic Academic Press.
- Ödman, Anders (1993). Hus och hem. I: Else Roesdahl (red.). *Viking og Hvidekrist. Norden og Europa 800 – 1200*. Nordisk Ministerråd i samarbejde med Europarådet. 2. opl. Uddevalla: Bohusläningens Boktryckeri AB.
- Ólason, Vésteinn (2005). Family sagas. In: Rory McTurk (ed.). *A companion to old Norse-Icelandic literature and culture*. Oxford, Carlton, Victoria: Blackwell Publishing.
- Ólason, Vésteinn (2007). The Icelandic Saga as a Kind of Literature with Special Reference to its Representation of Reality. In: Judy Quinn, Kate Heslop & Tarrin Wills (ed.). *Learning and Understanding in the Old Norse World. Essays in Honour of Margaret Clunies Ross*. Turnhout: Brepols.